

Ett studeranderättsligt råd för folkhögskolan

2009

Innehållsförteckning

1. Inledning _____	7
2. Folkhögskolans rättsliga råd - förslag _____	10
3. Principer för ekonomisk kompensation till deltagare _____	17
4. De enskilda skolornas ansvar _____	19
5. Folkhögskolans studeranderättsliga råd. Organisation och syfte _____	22
6. Instruktion för folkhögskolans studeranderåd _____	23
7. Studerandeinflytande och kopplingen till kvalitet _____	25
8. Diskrimineringslagen _____	28
9. Arbetsmiljölagen _____	32
10. Studerandeombudsmän _____	35
11. Dagens möjligheter för folkhögskoledeltagare att överklaga _____	37
12. Rättsäkerhet för studerande hos olika utbildningsanordnare _____	40
13. Rätt att klaga hos olika utbildningsanordnare _____	43
14. Självregleringsorgan inom utbildning och olika branscher _____	46
15. Skadestånd och ersättning för uppkommen skada _____	49

En utredning om former för prövning och rådgivning i studeranderättsliga frågor i folkhögskolan

1.1 Uppdraget

RIO och SKL har hösten 2009 efter interna överläggningar lämnat ett uppdrag till Folkbildningsrådet att utreda och ta fram konkreta förslag till former för prövning av och rådgivning i studeranderättsliga frågor. Uppdraget ska genomföras i samverkan med RIO och SKL, som sedan ska ta ställning till om det ska resultera i ett mer lång-siktigt medlemsuppdrag till Folkbildningsrådet eller om frågorna ska hanteras i annan form. RIO och SKL lägger i uppdraget in att utreda och påvisa:

- Möjlig organisation för ett eller två organ för prövning resp. rådgivning, fristående från Folkbildningsrådet organisatoriskt och personalmässigt eller som utgör ett särskilt medlemsuppdrag.
- En juridisk och/eller organisatorisk form och benämning som är lämplig med hänsyn till uppdragets karaktär och villkor.
- Skapa ett regelverk för hur organet ska arbeta inklusive att fastställa vilka frågor som kan behandlas av annan instans.
- Föreslå principer för ekonomisk kompensation till deltagare om folk-

högskolans agerande har gett men för deltagarens studiefinansiering.

- Utreda och föreslå olika alternativ för organets besluts- och informationsfunktion gentemot folkhögskolor i övriga ärenden.
- Jämsides med utredningsarbetet och som ett viktigt komplement till detta lägger RIO och SKL ett förslag till en rättslig standard för folkhögskolorna. Denna rapport tar därför inte upp de frågor som behandlas där.

1.2 Bakgrunden

Regeringens uppdrag till Folkbildningsrådet

När den statliga regleringen av folkhögskolans och studieförbundens verksamhet utvecklades 1991 blev en av konsekvenserna att folkhögskolestuderande och deltagare i studieförbundens verksamhet fick en svagare rättslig ställning än studerande inom högskolan eller den kommunala vuxenutbildningen. Under de år som gått sedan dess har det visat sig att Folkbildningsrådet och även Regeringskansliet får många frågor från deltagare som ifrågasätter skolans förhållningsätt i något avseende som rör dem själva och skulle vilja men inte kan få sin sak prövad på någon nivå ovanför skolans styrelse. I Reger-

ingens Folkbildningsproposition Lära, växa, förändra 2005/06 och i regleringsbrev till Folkbildningsrådet markerade därför regeringen att denna situation var otillfredsställande och uppdrog åt Folkbildningsrådet att initiera en överenskommelse mellan anordnarna av folkbildningen i syfte att stärka deltagarnas rättsliga ställning. En rimlig utgångspunkt angavs vara att tvister mellan enskilda studeranden och anordnaren ska hänskjutas till en skiljenämnd och att anordnarna åtar sig att följa nämndens utslag.

Folkbildningsrådets tidigare utredningar och remissomgång

De studerandes rättsliga ställning på folkhögskola - en kartläggning och jämförelse med komvux och högskola, 2003.

Utredningen gjorde en genomlysning av vilka studeranderättsliga frågor som hade stöd i befintliga lagar och förordningar i respektive skolform och i vilka ärenden övriga skolformer kunde överklaga. Utredningen omfattade också intervjuer med de olika diskrimineringsombudsmännen, JÄMO, JO, och arbetsmiljöverket för att belysa i vilka ärenden folkhögskolestuderande kontaktat dem. Utredningen beskrev också hur olika skolformer hanterade information till studerande i olika frågor och i vilka ärenden folkhögskoledeltagare oftast vände sig till Folkbildningsrådet för att få råd eller hjälp.

Folkbildningen och deltagarnas rättsliga ställning - ett material för fördjupning och diskussion, 2007. Syftet var denna gång att identifiera situationer av betydelse för enskilda deltagare med möjligheter till information, överklagande och rättelse och mekanismer för tvistelösning. Utredningen byggde vidare på den första utredningen och gjorde en uppdatering av lagar och tvistelösningar. Vidare byggde den på svaren från enkäter till 523 lokala studieförbundsenheter och på tre seminarier med studerande- och personalrepre-

sentanter från 20 folkhögskolor för att få fram ett deltagarperspektiv.

Remissomgång 2008

2008 sändes den senare utredningens förslag ut på remiss till folkhögskolor, studieförbund, och till Folkbildningsrådets medlemsorganisationer. Remissvaren visade att en majoritet inom folkhögskolorna liksom RIO tillstyrkte inrättandet av en överklagandenämnd. Man ville också inrätta en informationsplattform och teckna avtal om sekretesskydd och arkivering. SKL ville först klargöra konsekvenserna för den kommunala självstyrelsen och förhållandet till kommunallagens besvärregler i fråga om landstingsägda folkhögskolor. Folkbildningsförbundet och studieförbunden såg däremot inget behov av en nämnd eller andra gemensamma insatser för studieförbundens deltagare. De angav två skäl för detta. För det första skiljer sig studerandesituationen för deltagare i studiecirkel avsevärt från den som gäller deltagare i folkhögskolan, inte minst ifråga om studietiden. För det andra har Folkbildningsförbundet en överenskommelse med Konsumentverket rörande villkor vid inställande av studiecirkel och återtagande av anmälan. Deltagarna kan klaga och få frågan prövad i Allmänna reklamationsnämnden. Erfarenheten har också visat att antalet klagomål är mycket litet. Mot bakgrund av remissvaren kunde det fortsatta arbetet inrikta sig enbart på folkhögskoleområdet. Folkbildningsrådet inbjöd därför företrädare för RIO och SKL till överläggningar om hur en överenskommelse skulle kunna utformas.

1.3 Rapportens olika kapitel

I kapitel 2 läggs förslag om ett studeranderättsligt råds organisation, form, benämning och juridiska status. Vidare ges förslag på vem som kan få sitt ärende prövat i rådet och vilka ärenden som kan tas upp där. Sedan

kommer en kortfattad översikt om hantering av sekretess och arkivhantering. I kapitlet föreslås också förebyggande informationsinsatser, en viktig del av rådets och handläggarens arbete. I kapitel 3 beskrivs principer för ekonomisk kompensation. Kapitel 4 behandlar den enskilda skolans ansvar och olika former av nödvändiga rutiner. Där diskuteras också studerandeflytandet som en del av studeranderätten. Kapitel 5 ger en kort översikt över rådets organisation och syfte och kapitel 6 utgörs av en instruktion till rådet. Kapitel 7 – 15 innehåller fördjupningsmaterial, jämförelser med andra skolformer och några lagar som är viktiga för folkhögskola. Kapitel 7 behandlar studerandeflytande och kopplingen till kvalitet, och redovisar de nyaste lagförändringarna inom studeranderätten inom komvux och högskola.

Vad som är tvingande och frivilligt för folkhögskolan i den nya Diskrimineringslagen återfinns i kapitel 9. I kapitel 10 beskrivs delar av Arbetsmiljölagen, t.ex. de nya bestämmelserna för studerandeskyddsombud över 18 år. I kapitel 11 kan man läsa om vilken funktion olika studerandeombudsmän har, och i kapitel 12 hur landstingsstuderande kan överklaga idag. I slutkapitlen ges främst information om studeranderätt i andra skolformer. Kapitel 13 gör en genomgång av lagregler om studeranderätt, kapitel 14 beskriver överklagandenämnder för komvux och statliga högskolor, kapitel 15 motsvarande nämnder i de fristående fackhögskolorna samt olika branschnämnder. I kapitel 16 slutligen finns en översikt över olika skadeståndslagar.

2. Folkhögskolans rättsliga råd - förslag

2.1 Förslag till medlemsuppdrag till Folkbildningsrådet från RIO och SKL

Förslaget är:

- att RIO och SKL överlämnar ett särskilt medlemsuppdrag till Folkbildningsrådet att hantera de studerandearättsliga frågorna - rådgivning och prövning
- att anställa en handläggare
- att inrätta ett råd för de studerandes rättsliga frågor
- att inrätta en styrgrupp för uppdraget
- att anta ett regelverk för hur rådet ska arbeta
- att fastställa frågor som kan behandlas av rådet respektive av annan instans
- att diskutera principer för ekonomisk kompensation
- att sluta en överenskommelse med skolorna om att de ska följa Folkbildningsrådets beslut och rekommendationer

Att låta det rättsliga rådet fungera som medlemsuppdrag till Folkbildningsrådet i stället för ett fristående organ innebär en rad fördelar. Det rättsliga rådet kan då ha lokaler i samma hus som Folkbildningsrådets övriga institutioner för medlemsuppdrag, som FIN och FOLAC. Därmed vinner handläggaren att expertis på området finns tillgängliga i huset. Det är ett vanligt förfarande, så är t.ex.

Högskoleverket värd för både Överklagandenämnden och Avskiljandenämnden för högskolan, och nämndernas ärenden handläggs av personal vid Högskoleverkets juridiska avdelning men avgörs av nämnderna vid sammanträden efter föredragning av handläggarna. En annan fördel är möjligheten att dela kansliutrustning och kanslipersonal med övriga i lokalerna. En handläggares uppgifter blir då att i samråd med handläggare på FIN och Folkbildningsrådet ansvara för information och rådgivning till folkhögskolor och studerande i rättsliga frågor och att förbereda och föredra ärenden som tas upp i rådet.

2.2 Överenskommelse med de enskilda skolorna

RIO och SKL har föreslagit en sådan överenskommelse och vad den ska innebära: Folkhögskolan förbinder sig att:

- upprätta en deltagarrättslig standard för skolan
- genomföra systematiska informationsinsatser om denna standard till sökande, deltagare och personal
- låta det rättsliga rådet pröva frågor eller tvister som faller in under dess uppdrag
- att så långt som möjligt beakta det rättsliga rådets yttrande

I remissomgången var ett viktigt argument att den part som har ekonomiskt och verksamhetsansvar också ska vara avtalsbärare, dvs. de enskilda skolorna och inte SKL och RIO. RIO poängterade då att det är viktigt att alla folkhögskolor är med, för att alla folkhögskolestuderande ska få samma rättsskydd. Man diskuterade också om deltagande eventuellt skulle kunna krävas i statsbidragsbestämmelserna.

2.3 Rådets form, benämning och juridiska status

För att avgöra vilken rättslig status rådet kommer att få finns det ledrådar i Högskoleverkets rapport 2008:37 R, *Rättssäkerheten för studenter hos enskilda utbildningsanordnare med examensrätt*. Där sägs att ”de organ som inrättas på uppdrag av regeringen som exempelvis disciplinnämnder hos vissa fristående högskolor kan ses som krav som måste uppfyllas. Även åtgärder som vidtas för att uppfylla regeringens återrapporteringskrav och krav som avser studentinflytande har en offentligrättslig prägel. Det kan då kontrolleras och följas upp av statliga tillsynsorgan att skolorna har uppfyllt de krav man ställt.” Det gäller t.ex. Chalmers tekniska högskola, Högskolan i Jönköping och Handelshögskolan i Stockholm.

Utredningen konstaterar att ”De regler som beslutas på de enskilda utbildningsanordnarnas eget initiativ för att kompensera bristande reglering kan däremot inte ses på något annat sätt än som utbildningsanordnarnas frivilliga åtaganden gentemot studenterna. Eventuella konflikter måste då lösas på civilrättslig väg.” Ett exempel på en sådan utbildningsanordnare är Ersta Sköndals högskola. Det avgörande för folkhögskolans studeranderättsliga råds juridiska status är då om det kan tolkas som om regeringen har gett ett uppdrag till folk-

bildningen eller endast initierat tanken på en skiljenämnd för de studerandes klagomål. Har regeringen ställt krav på återrapportering? I propositionen 2005/06:192 används uttryckligen ordet reglering, utformad som en överenskommelse mellan anordnarna där man inrättar någon slags skiljenämnd och där utbildningsanordnarna åtar sig att följa nämndens utslag. Det skiljer sig inte nämnvärt från de krav man haft på de fristående högskolorna, där man krävt att man inrättat sådana organ men lämnat utformningen och reglerna helt till utbildningsanordnaren. De flesta överklagandeorganen inom skola och högskola benämns ”nämnd” och det skulle vara naturligt att använda samma beteckning. Men i kommunal och statlig förvaltning är en nämnd ett styrande organ, vilket skulle kunna orsaka en sammanblandning med den kommunala innebörden. Andra tänkbara benämningar är råd eller forum. Ett ”råd” kan vara beslutande eller rådgivande. Ett ”forum” är antingen en diskuterande församling, eller en plats för diskussioner, men kan också vara en juridisk term, då det innebär den domstol eller annan instans där ett ärende skall avgöras. Det studeranderättsliga organ som inrättas inom folkhögskolan är knappast en domstol och inte heller en plats för diskussioner, men väl ett organ för rådgivning och beslut. Råd är därför att föredra som benämning.

2.4 Rådets sammansättning och beslutsfunktion

I det offentliga skolväsendets överklagandenämnder finns oftast både branschkompetens och juridisk kompetens. Flera nämnder kräver en domare eller lagfaren jurist som ordförande, t.ex. Skolverkets överklagandenämnd, Högskoleverkets överklagandenämnd och avskiljandenämnd, CSN:s överklagandenämnd, Handelshögskolans disciplinnämnd, Mäklarsamfundets ansvarsnämnd, SHR:s ansvarsnämnd, Granskningsnämnden för

radio/TV. I övrigt har nämnderna ofta någon ytterligare jurist som ledamot plus bransch-kunniga.

I disciplinnämnderna är oftast rektor ordförande, men det kan som i högskolans disciplinnämnder finnas krav på att en ledamot ska vara jurist. I alla högskolornas och i Jönköpings högskolas disciplinnämnder ska det finnas med en lärarrepresentant och två studeranderepresentanter. Det studeranderättsliga rådet kommer att mer fungera som en överklagandenämnd än en disciplinnämnd, som hör hemma på en den enskilda skolan. Det är svårt att sätta samman ett helt opartiskt centralt studeranderättsligt råd för folkhögskolan. Det bästa är att ha en juridiskt skolad person som ordförande, och som ledamöter några personer som kommer utifrån, och några som är folkhögskole-sakkunniga, ungefär som i Folkbildningsrådets styrelse. Har man rektorer eller lärare som ledamöter, bör man också ha studeranderepresentanter som motvikt. Vanliga jävsregler ska naturligtvis gälla.

Om skolorna ansluter sig till en gemensam deltagarrättslig standard och förbinder sig att följa det studeranderättsliga rådets beslut och rekommendationer, blir det den deltagarrättsliga standarden som är det regelverk som rådet har att utgå från vid sin bedömning, och de enskilda skolornas egna dokument om sina gällande regler och rutiner.

RIO/SKL måste avgöra om det studeranderättsliga rådet ska ha några sanktionsmöjligheter mot skola som anmodas till ändring men inte fullföljer denna anmodan, beslut bör i oidentifierad form publiceras på det studeranderättsliga rådets webbsida, vilket görs i alla andra överklagandenämnder som studerats i den här rapporten. Yttersta sanktionen i det privata näringslivets nämnder är uteslutning ur branschsamfundet, mindre sanktioner är varning och i något fall böter. Om någon eller några skolor väljer att inte ansluta sig,

bör RIO och SKL ha beredskap för vad man gör vid en eventuell anmälan mot en sådan skola.

2.5 Sekretess och arkivhantering

Det studeranderättsliga rådets sekretessregler

Det studeranderättsliga rådet bör tillämpa sekretess på liknande sätt som hos andra överklagandenämnder, nämligen för uppgift om enskilds personliga förhållanden om det kan antas att den enskilde eller någon honom närtstående lider men om uppgiften röjs. Sekretess gäller dock inte nämndens beslut i ett ärende" (7 kap. 36 § sekretesslagen). Folkhögskolans råd bör kunna komma överens med skolorna om liknande regler.

Sekretess och arkivhantering på skolorna

Landstingsskolorna lyder redan under sekretesslagen. RIO var i remissomgången mycket positivt till att ingå en överenskommelse om sekretesskydd för de icke offentligt ägda skolorna i syfte att uppnå ett likvärdigt skydd och påpekade att gemensamma regler är ytterst angeläget idag när vi har en mängd nya informationskanaler och regler om registrering av personuppgifter. Man ville också tillämpa samma arkivregler. Arkivreglerna kan åstadkommas med ett frivilligt åtagande på så sätt som RIO och SKL föreslår i sitt förslag angående deltagarnas rättsliga ställning, dvs. att införa ett styrdokument för skolan angående arkivregler enligt förslaget.

2.6 Vem har rätt att få sin sak prövad?

Alla deltagare som deltar i verksamhet som finansieras med folkbildningsanslag ska kunna få sitt ärende prövat, om kursen har en varaktighet på 15 dagar eller längre. Man bör

precisera om distanskurser ingår, och om kurser som är kortare men återkommer och har återkommande deltagare ska ingå. I Folkbildningsrådets andra utredning skissades på två alternativ i denna fråga. Alternativ 1 som presenterades här ovan, var det alternativ som fick flest anhängare vid remissomgången och därför det som föreslås här, Alternativ 2 finns representerat i andra verksamheter, t.ex. i högskolan.

Alternativ 1: Enbart folkbildningsverksamhet som anordnas med folkbildningsanslaget omfattas. För detta talar att Folkbildningsrådet har beslutsrätten om tilldelning av statsbidrag och en analyserande och uppföljande funktion i vad som är folkbildningsverksamhet. Dessutom kan det leda till en starkare identitet inom folkbildningsgruppen. Upphandlad verksamhet, ideell verksamhet eller om ärenden faller under andra regelverk, t.ex. KY-utbildning undantas .

Alternativ 2: All verksamhet som folkhögskolan anordnar, oavsett vem som betalar, omfattas. 2006 utgjorde uppdragsverksamheten 20 % av elevunderlaget. Rättssäkerhetsaspekten för de studerande blir enklare, om de slipper hålla reda på vem de ska vända sig till om de går på KY-utbildning, upphandlad gymnasieskolverksamhet, en arbetsmarknadskurs eller något annat. En enda ansvarig skulle förenkla det för den studerande. Som jämförelse kan nämnas att Högskolan tillåter alla studenter som avser att ta högskolepoäng att överklaga till sin överklagandenämnd oavsett vem som betalar för studierna.

2.7 Vilka frågor kan behandlas av rådet?

Följande frågor kan prövas i rådet

- disciplinära åtgärder, avstängning och avskiljande

- avtalstvister
- närvarorapportering till CSN
- utfärdande av studieintyg
- falsk marknadsföring (om skolan har underlåtit att leva upp till de åtaganden som den har utlovat)

I remissomgången 2008 var en majoritet av folkhögskolorna och RIO överens om att rådet skulle vara behörigt att pröva frågor om antagning, disciplinära åtgärder och avskiljande, avtalstvister om integritetsskydd och arkivering. Ett antal folkhögskolor och SKL poängterade att folkhögskolans frihet, profilering och policy fortfarande måste kunna hävdas. Det är också fullt möjligt i det förslag som nu ligger. Skolorna väljer själva hur man reglerar sina egna frågor. Det är vanligt att man i ett reglemente eller delegationsordning eller arbetsordning anger formen för beslut i fråga om exempelvis avskiljande. Någon kartläggning av dessa dokument finns emellertid inte. Om skolorna ansluter sig till en gemensam deltagarrättslig standard och för binder sig att följa rådets beslut eller rekommendationer, blir det den deltagarrättsliga standarden som är det regelverk som rådet har att utgå från vid sin bedömning, plus de enskilda skolornas egna dokument om sina gällande regler och rutiner.

Avskiljande är den allvarligaste åtgärd en skola kan vidta mot en enskild studerande. Det är inte ovanligt att rektorer ringer till Folkbildningsrådet när man står inför ett sådant beslut för att förvissa sig om att det ändå inte finns några centrala regler på området. Folkbildningsrådet brukar rekommendera att man först kontrollerar det egna reglementet eller delegationsordningen så att man tillämpar sina egna regler och att man så långt möjligt tar beslutet tillsammans med skolans ordförande, presidium eller dyl. I remissomgången prövades också frågan om rådet ska pröva klagomål om kränkningar och diskriminering, men där var de flesta överens om

att sådana frågor skulle lämnas till dem som har särskild kompetens för detta. Det innebär idag DO och Arbetsmiljöverket. DO prövar också enskilda personers eventuella klagomål om antagning, om klagomålet hänför sig till diskrimineringslagens kriterier.

Vad som inte går att överklaga är

- studieomdömen
- uteblivet intyg till följd av frånvaro

Nedanstående frågor kan överklagas till andra instanser

- Studiestöd CSN
- Arbetsmiljöproblem, kränkande särbehandling Arbetsmiljöverket
- Hantering av personuppgifter Datainspektionen
- Diskriminering enl. Diskrimineringslagen DO 11

2.8 Förebyggande informationsinsatser

Många av de problem som identifierats i Folkbildningsrådets båda tidigare utredningar och i enskilda studerandes och folkhögskolors samtal med Folkbildningsrådet kan mycket enkelt åtgärdas genom förbättrade informationsinsatser på lokal och central nivå. Det bör ske en gränsdragning mellan den gemensamma informationen som lämpligen ges på studeranderådets webbsida och de enskilda skolornas information. Den gemensamma informationen ska ligga på en övergripande nivå men också upplysa deltagarna om vad den enskilda skolan bör informera om. Den enskilda skolan ska upplysa om sin policy, sina regler och sina rutiner.

Folkbildningsrådets webbsida bör innehålla information om:

- Rådets uppgifter och sammansättning

- Hur man överklagar till rådet och vilka frågor som kan behandlas
- Principiellt viktiga beslut eller rekommendationer som rådet gör i olika ärenden
- Sekretesskydd
- Vilken information den studerande har rätt till på sin egen skola (t.ex. studerandeflytande, bedömning av frånvaro, principer för studieomdömen, skolans antagningskriterier, skolans disciplinregler och policydokument)
- Länkar till olika lagar som Diskrimineringslagen och Arbetsmiljölagen
- Hänvisningar till andra instanser som studerande kan överklaga till och i vilka ärenden
- Nya lagbestämmelser t.ex. i Diskrimineringslagen och i Arbetsmiljölagen och vad de innebär för folkhögskolorna.

I vissa fall kan webbsidan med fördel samordnas med Folkbildningsrådets information. Här tas som exempel frågan om **avgifter**. Frågor om avgifter vid långa och korta kurser är de absolut vanligaste frågorna Folkbildningsrådet och FIN får ta emot från studerande och anhöriga. Det kan gälla avgifter som man anser sig inte ha fått en godtagbar förklaring till. Ibland anser man att skolan inte har erbjudit det material eller dylikt som man betalat för. För folkhögskolan gäller att undervisningen skall vara avgiftsfri, vilket ger större möjlighet för skolorna att ta betalt för material och kringkostnader än för de skolor där utbildningen skall vara avgiftsfri. Folkbildningsrådet har ansett det vara värdefullt med en generell hantering av dessa frågor och har nu utarbetat kriterier för alla folkhögskolor.

Avgiftsfri undervisning, kriterier

I förordningen, § 7, anges att undervisning vid folkhögskola skall vara avgiftsfri. Där-

emot kan skolan ta ut ersättning av deltagarna för kost och logi, studieresor, studerandeför-säkring samt läromedel och material som skolan tillhandahåller. Folkhögskolan måste informera tydligt om vilka kostnader som är obligatoriska vid deltagande i skolans kurser. Sådan information ska finnas redan vid söktillfället. En detaljerad specifikation av samtliga kostnader ska kunna ges vid begäran. Om schablonavgifter för material m.m. tas ut, ska det vara möjligt för den studerande att bedöma om det tillhandahållna materialet motsvarar avgiften.

Obligatoriska avgifter får inte läggas till eller höjas under läsåret. Avgiftsbelagda aktiviteter som tillkommer ska vara frivilliga. Folkhögskolan får inte ta ut avgifter för medverkande och deras omkostnader. Här avses lärare och andra medverkande i undervisningen som exempelvis assistent, krokimodell eller ackompanjör. Skolan får inte heller avgiftsbelägga elevvård eller annan rådgivning eller service som har samband med utbildningen. Folkhögskolan får inte ta ut avgifter för studerandes tillgång till undervisningslokaler (under eller utanför skoltid) eller för tillgång till bibliotek och tidskrifter. Avgiftsbelagda fritidsaktiviteter ska vara frivilliga, vilket också gäller avgifter för tillgång till fritidslokaler. Skolan får inte heller ta ut obligatorisk elevkårsavgift. Folkhögskolan får inte ta ut avgifter för ansökan, antagning, registrering, urvalsprocess eller annan administration som sammanhänger med utbildningen. Bekräftelseavgift kan bara tas ut om den är ett förskott på andra kostnader under kurstid. Vid folkhögskolekurs som anordnas i samverkan med annan organisation får inte heller den samverkande organisationen ta ut avgift av deltagaren för undervisningskostnader. Avgiftsfriheten innebär vidare att skolan inte utöver sedvanliga stats- och landstingsbidrag får ta ut ersättning från en tredje part för en enskild plats eller deltagare; i sådana fall skall dessa särredovisas som uppdragsutbildning.

2.9 Handläggarens uppgifter

Handläggaren förbereder ärendena till rådet och är föredragande. Han/hon kan också hantera rutinärenden på delegation. En lika viktig uppgift är att ge information och råd till folkhögskolor och studerande. Men handläggaren kan också ges uppgiften att informera på konferenser och seminarier om t.ex. de senaste reglerna i Diskrimineringslagen som är tvingande också för folkhögskolor, eller om studerandeskyddsombudens nya stärkta ställning i framtiden. Handläggaren kan också initiera en dialog med skolorna och de studerande hur man kan höja kunskapen och kvaliteten på frågor som berör studerandeflytande och – rätt. Han/hon bör ha en öppen och interaktiv kontakt med de studerande på webben.

Handläggaren bör snarast möjligt börja bygga upp en webbsida med information. Sakkunniga på Folkbildningsrådet och FIN kan vara behjälpliga. Webbsidan kan också ha länkar till t.ex. DO och Arbetsmiljöverket. Eftersom det händer att rörelsefolkhögskolornas studerande försöker överklaga t.ex. till JO fast deras skolor inte faller inom JO:s område, bör rådet på webbsidan poängtera skillnaden mellan landstingsskolor och rörelseskolor i de frågor som kan överklagas på landstingens skolor men inte på rörelseskolorna. diskriminering, sexuella trakasserier och kränkande särbehandling, men också ge en handledning om hur man kan hantera ett sådant ärende om det trots allt inträffar på en enskild skola. Folkbildningsrådet skulle kunna ge tips på rutiner för att förebygga diskriminering, sexuella trakasserier och kränkande särbehandling, men också ge en handledning om hur man kan hantera ett sådant ärende om det trots allt inträffar på en skola.

2.10 Styrgruppen

Till stöd för arbetet ska finnas en styrgrupp som behandlar riktlinjer, mål och budget. Gruppen består av företrädare för RIO och SKL. Styrgruppen skulle också med fördel kunna diskutera olika sätt att höja kvaliteten på olika aspekter av de studerandes rättssäkerhet. Att anta en gemensam rättslig standard är ett stort steg på vägen, liksom att öppna möjligheten till överklagande genom det råd som kommer att inrättas. Nästa steg är att föreslå Folkbildningsrådet att ta med studerandeflytande och delaktighet som ett kriterium på kvalitet.

2.11 Ett ärendes gång

Handläggaren håller kontakten med den studerande som vänder sig till rådet och också med berörd skola och förbereder ärendet så att det kan behandlas i rådet. Dit hör att kräva in alla dokument som erfordras, inklusive ett yttrande från skolan över överklagandet. Villkor för behandling av ett ärende är att ärendet ligger inom rådets ansvarsområde, och är färdigbehandlat av skolans styrelse och att det kommit in i tid.

3. Principer för ekonomisk kompensation till deltagare

De sedvanliga reglerna för skadestånd i olika lagar har alla krav på skriftlig dokumentation om vad som lovats och överenskommit. I tvistemål inom civilrätten ligger bevisbördan på den som framför ett påstående och beviskraven är att omständigheten ska vara styrkt. En förmodad skada är svår att styrka. Den som gör anspråk på ersättning måste kunna påvisa vilket fel som begåtts, att felet orsakat en skada för honom eller henne samt styrka att skadan verkligen motiverar den ersättning som begärs. Skadan måste dessutom ha en direkt koppling till det fel som säljaren ansvarar för. Säljaren behöver normalt sett inte heller betala skadestånd om skadan beror på något utanför säljarens kontroll. Det vill säga något som säljaren inte har någon som helst möjlighet att påverka.

3.1 Klagomål på kvalitet

Då och då får Folkbildningsrådet samtal från enskilda studerande eller anhöriga som klagat på kvalitet eller bemötande vid en folkhögskola. Man har inte fått den undervisning man förväntat sig och man tycker inte att de ansvariga vid folkhögskola lyssnat. När man vänder sig till Folkbildningsrådet vill man veta hur man kan "få pengarna tillbaka" eller hur man kan få ett ingripande mot den enskilda skolan.

På samma sätt som vid andra klagomål kan Folkbildningsrådet inte göra annat än att

hänvisa tillbaka till skolans ledning och styrelse. Om man inte kommer överens är endast sättet att begära skadestånd vid domstol. Något sådant fall är inte känt.

3.2 Avtalsförhållande

I remissomgången diskuterades skadeståndsmöjligheten och man var överens om att ett system med kompensation för ekonomiska konsekvenser måste vara begränsat. Rådet är ingen domstol men även vid ett skiljedomsförfarande kan man komma överens om kompensation om skada skett. Det finns inte dokumenterat att problem med avtal och skadestånd skulle vara något stort problem inom folkhögskolan men naturligtvis är det bra att förbereda sig för alla eventualiteters skull. Vill man se förhållandet mellan en skola och dess studerande som ett avtal, ett kontrakt, finns en rad lagar för det. De lagar som gäller avtal och kontrakt är snåriga för en oinvid och det är naturligtvis bäst om ordförande i Folkhögskolans studeranderättsliga råd är jurist. I annat fall bör rådet ha tillgång till juridisk expertis vid behov.

Landstingsskolornas studerande kan vända sig till Justitieombudsmannen, JO, och till Justitiekanslern, JK, angående felaktig myndighetsutövning. JO är riksdagens ombud och ska se till att alla medborgare blir rätt behandlade enligt lagen av myndigheter, statliga och kommunala. JK är regeringens ombud

och prövar bl.a. enskildas skadeståndsanspråk på staten och statliga myndigheter. Det gäller enbart om skadan orsakats av ett felaktigt myndighetsbeslut. En studerande på rörelsefolkshögskola kan endast vända sig till en allmän domstol för att få sin sak prövad i en tvist, eftersom huvudmannen inte är statlig eller kommunal. Frågan om ev. ekonomiskt skadestånd blir troligen ingen stor fråga på folkhögskolan. Om alla skolor har en genomtänkt och glasklar information till de studerande om vad de har att vänta sig ifråga om

kvalitet, standard, nivå osv. bör problemet till stor del vara löst. Det är också mycket svårt att bevisa en tänkt skada. Skolorna måste dock vara medvetna om att den som t.ex. bryter mot diskrimineringslagen kan åläggas skadestånd. Nivån på eventuella skadestånd för ekonomisk skada måste diskuteras i SKL:s och RIO:s beslutande församlingar.

4. De enskilda skolornas ansvar

4.1 Tydlig och utförlig information

Trots att Folkbildningsrådet inte är en tillsynsmyndighet är det vanligt att enskilda som har frågor eller klagomål hänvisas till Folkbildningsrådet om de först vänt sig till Skolverket eller utbildningsdepartementet. De flesta frågorna till handläggarna kommer dock via FIN. En oroväckande sak som kommit fram i telefonförfrågningar till Folkbildningsrådet är att den som har klagomål att framföra på en skola inte har någon som helst vetskap om till vem man ska vända sig på skolan. Skolan har kanske inte heller någon klar policy i en viss fråga och olika besked har getts av olika anställda på skolan. Vid den jämförelse som gjordes i Folkbildningsrådets första utredning framkom det att både högskola och komvux gav sina studerande mer information om vad som gällde i studiensituationen än vad som fanns på de flesta folkhögskolor. På högskolorna fanns det handböcker som angav riktlinjer och policy i olika frågor, och på webbsidan återfanns kontinuerligt rubriker om t.ex:

- Beslut som styrelsen fattat och som berör de studerande
- Överklaganden
- Exempel på vanliga frågor från de studerande och svar från skolan
- Skolans policydokument och planer
- Avgifter
- Studerandeinflytande

- Disciplinära åtgärder och avskiljande från utbildning
- Hur man överklagar beslut
- Arbetsmiljö, jämställdhet
- Diskriminering och trakasserier
- Försäkringar
- Datorregler, IT-säkerhet

Vad enskilda folkhögskolor gör för att ge information till sina studerande varierar från skola till skola. FAR kunde berätta att det är ovanligt att folkhögskolorna på sina hemsidor har motsvarande information, utöver kursinformation och avgifter. Det är sällan man tillgängliggör styrdokument, utvärderingar, styrelseprotokoll o. dyl. Endast en mindre del av skolorna anger vilka som sitter i skolans styrelse.

Skolorna bör därför:

- se över sin information till de studerande i broschyrer, på skolans hemsida och på anslagstavlor i skolan.
- vara klar över sin egen praxis vad gäller antagning, avstängning, disciplinära åtgärder och liknande.
- ha klara riktlinjer och regler som tillämpas lika för alla och som är kända och dokumenterade. De bör skrivas så att de kan förstås i termer av rättigheter och skyldigheter.
- ha tydliga hänvisningar om till vem den studerande ska vända sig i olika frågor.

4.2 Studerandeinflytande

Folkhögskolan är viktig för demokratins uppbyggnad i samhället och bör starta i sin egen inre verksamhet. De enskilda skolorna bör verka för att de studerande engageras i arbetet med att vidareutveckla folkhögskolornas verksamhet. Behovet av att förbättra de studerandes delaktighet har påtalats i statliga utvärderingar. Inom både ungdomsskolan, komvux och högskolan kopplas studerandeinflytande ihop med kvalitetsfrågorna. Studerandeinflytande skulle kunna bli ett nytt kvalitetskriterium på folkhögskola. En del av de aktiviteter som deltagarna ska engageras i såsom jämställdhets- och arbetsmiljöplaner bör inte stanna vid att vara policydokument utan bör göras till reella handlingsplaner som innehåller mål och delmål. Några folkhögskolor har dokument om studerandeinflytande, men glömmer där att nämna studerandeskyddsombud eller medverkan vid utarbetande av likabehandlingsplan.

4.3 Folkhögskolornas rutiner för studeranderättsliga ärenden

Varje huvudman bör uppmanas att ha rutiner för att ta emot och utreda klagomål. Huvudmannen bör själv bestämma hur klagomålshandlingen ska organiseras och hur informationen om klagomålsrutinerna ska lämnas. Men det är viktigt att rutinerna innehåller en intern ansvarsfördelning hos huvudmannen. Huvudregeln bör här vara att klagomål först lämnas till ansvarig rektor för att därefter slussas vidare till styrelsen och huvudmannen. Vidare måste informationen om klagomålsrutinerna vara kända för de studerande. Har en studerande lämnat ett klagomål ska resultatet av skolans behandling av ärendet protokollföras. Det kan sedan föras vidare till det studeranderättsliga rådet, om den enskilde önskar det och ärendet hör till dem som är

möjliga att överklaga. Skolorna måste ta sitt arbetsmiljöansvar på allvar även för de studerande. Det innebär ett mer systematiskt arbete där också studerandeskyddsombuden är involverade. Principer för ledighet för uppdraget bör utformas om det inte redan är gjort. Diskrimineringsstendenser och sexuella trakasserier måste synliggöras och åtgärdas. Frågor och samtal till Folkbildningsrådet handlar ytterst sällan om den fysiska arbetsmiljön vid folkhögskolorna. Däremot kan det gälla den psykosociala arbetsmiljön i olika avseenden. Det händer att studerande upplever sexuella trakasserier, hotfullt bemötande eller andra kränkande handlingar från medstuderandes sida och i sällsynta fall från lärare eller annan personal. Skolorna måste bli medvetna om att deras ingripande är ett krav enligt både den nya diskrimineringslagen och arbetsmiljölagen. Om någon blir utsatt för trakasserier av något slag, är skolan skyldig att utreda detta och vidta åtgärder, annars kan skolan i yttersta fall bli skadeståndsskyldig. Den enskilda skolan bör ha en plan mot kränkande behandling som innehåller rutiner för hur de anställda ska agera i sådana situationer. Det bör också vara tydligt vem som ansvarar för uppföljningen och för dokumentationen. Diskrimineringslagen har både regler som är tvingande för folkhögskola och andra som bara rekommenderas. Det är viktigt att både de studerande och folkhögskolans hela personal inkl. uppdragstagare känner till de tvingande delarna av lagen och att de följer dem.

4.4. Rutiner i disciplinärenden

Folkhögskolorna har oftast inga disciplinnämnder, utan det finns kanske en arbetsordning där rektor har uppgiften på delegation, och styrelsen är den instans som tar slutgiltigt beslut om de besvärligaste ärendena. I konsekvens med ett utökat inflytande borde frågan avgöras efter hörande av representanter för

personal och studerande, som fallet var före 1991.

Skolorna avgör också själva vilken policy man har för antagning, disciplinära åtgärder och avskiljande mm. Liknande förhållanden finns inom de fristående högskolorna, som tillämpar rättsregler och disciplinnämndssystem på frivillig väg. Det är viktigt att de enskilda skolorna ger de studerande en tydlig och fullständig information om vad som gäller på just den skolan, för att undvika missförstånd och eventuella tvister.

De disciplinära åtgärderna är **varning, avstängning (för viss tid) och avskiljande**. Rektor ska låta utreda ärendet och ge den studerande tillfälle att yttra sig över anmälningen.

Rektor skall därefter, i förekommande fall efter samråd med andra avgöra om omständigheterna är sådana att ärendet ska:

1. lämnas utan vidare åtgärd,
2. föranleda varning av rektor, eller avstängning under viss tid.
3. efter varning leda till avskiljande från skolan.

5. Folkhögskolans studeranderättsliga råd - Organisation och syfte

Det studeranderättsliga rådet är folkhögskolornas gemensamma organ för studeranderättsliga frågor. Det svarar för information och rådgivning till folkhögskolorna och till de studerande på landets folkhögskolor. Rådet fungerar också som överklagandeorgan i vissa bestämda frågor. Rådets beslut kan inte överklagas. Till stöd för arbetet finns en styrgrupp som behandlar riktlinjer, mål och budget. Gruppen består av företrädare för RIO och SKL. Medlemsuppdraget ska ge ökad rättssäkerhet för de studerande och vägledning till skolorna. Information och rådgivning utgår dels från gällande lagar och förordningar, där de studerande ska hänvisas till rätt instans i de ärenden där sådan finns för folkhögskolans deltagare, dels från den deltagarrättsliga standard som RIO och SKL tagit fram för alla de fall där folkhögskolornas deltagare inte har något stöd i lag för rättsskydd och rättigheter.

Folkbildningsrådet ska driva folkhögskolornas gemensamma studeranderättsliga webbplats som en del av www.folkhogskola.nu. Där presenteras basinformation om vilka lagar som gäller på folkhögskola i dessa frågor och RIO:s och SKL:s gemensamma deltagarrättsliga standard i studeranderättsliga frågor. Där ges också tips om hur man kan handlägga vissa ärenden. På webbsidan ska också finnas plats för frågor och svar.

Folkbildningsrådet ska genom sin webbsida ge de studerande kunskaper om hur de kan överklaga vissa ärenden men också stimulera folkhögskolorna att utveckla sin information och sin studeranderättsliga policy och ge dem råd och stöd i sådana frågor.

Arbetet med det studeranderättsliga rådet ges som medlemsuppdrag till Folkbildningsrådet och förutsätter viss kanslisamverkan, med FIN och Folkbildningsrådet. Det ska byggas upp i ett första skede under en treårsperiod, 2010–2013.

Särskilda insatser under denna period blir att

- Utveckla det nya rådets arbete
- Utveckla en webbsida om studeranderättsliga frågor
- Hitta former för att kommunicera med både skolor och studerande.
- Ta fram en modell för hur frågor om studerandeflytande och studeranderätt kan redovisas i Folkbildningsrådets kvalitetsuppföljning
- Efter treårsperiodens utgång göra en översyn och utvärdering av rådets arbete, handläggarens arbetsuppgifter och RIO och SKL:s standard i studeranderättsliga frågor.

6. Instruktion för folkhögskolans studeranderåd

6.1 Uppgifter

Rådet ska inom sitt verksamhetsområde handha ärenden om antagning, disciplinära åtgärder, avstängning och avskiljande, avtals tvister, närvarorapportering till CSN, utfärdande av studieintyg samt falsk marknadsföring (om skolan har underlåtit att leva upp till de åtaganden som den har utlovar) Om vissa ärenden har egna överklagandevägar till vissa myndigheter ska rådet upplysa om det. Folkbildningsrådet ska också lämna råd och upplysningar i studeranderättsliga frågor, bl.a. i form av information och interaktiv kommunikation på rådets webbsida. Rådet ska vid behov i relevanta frågor samverka med FIN:s och Folkbildningsrådets experter.

6.2 Organisation

Rådet ska ha alla folkhögskolor som verksamhetsområde oavsett huvudman. Studeranderättsliga rådet består av ordförande och andra ledamöter. Det studeranderättsliga rådet utser inom sig vice ordförande. Ordförande ska ha juridiska kunskaper och utses av RIO och SKL. Två ledamöter utses av RIO och SKL efter förslag av skolorna, en för landstingsskolorna och en för rörelseskolorna. En studeranderepresentant och en lärarrepresentant ska ingå i rådet, en från en rörelseskola och en från en landstingsskola. Ledamot som företräder de studerande utses av studerandeorganisation, om sådan finnes,

annars av RIO och SKL efter att skolorna fått komma med förslag. För ordförande utses personlig ersättare. Ordförande samt övriga ledamöter och suppleanter utses för högst tre år. Studeranderepresentanterna utses för ett år i taget.

6.3 Handläggare

Det studeranderättsliga rådet ska ha en egen handläggare. Folkbildningsrådet är värdorganisation och förser det studeranderättsliga rådet och handläggaren med kanslitjänster vid behov. Samverkan sker också med FIN. Handläggaren ska ha hand om rådgivning i studeranderättsliga frågor och ansvara för en interaktiv webbsida. Handläggaren ska kunna nås av både studerande och folkhögskolor via e-post och via en bestämd telefontid för rådgivning. Handläggaren ska utreda till rådet inkomna ärenden och vara föredragande vid rådets möten.

6.4 Villkor för behandling av ett ärende

Villkor för behandling av ett ärende är:

- att ärendet hör till dem som ligger inom rådets ansvarsområde
- att ärendet är färdigbehandlat och beslut finns i protokoll från den berörda skolans styrelse

- att överklagandet kommer till rådet inom tre veckor efter att styrelsebeslut fattats i ärendet
- alla i ärendet förekommande handlingar finns med när ärendet överlämnas till nämnden
- att folkhögskolans styrelse skickat ett yttrande över överklagandet till rådet inom en vecka.

I yttrandet ska styrelsen ta ställning till vad som anförs i överklagandet och om den vidhåller sitt tidigare beslut. Om skolan ändrar sitt beslut är ärendet fullföljt i och med det.

6. 5 Ärendenas handläggning

Ärende hos studeranderådet avgörs av nämnden i plenum. Beslutförhet råder när ordfö-

randen eller vice ordföranden och minst fyra andra ledamöter är närvarande.

Ärende avgörs efter föredragning som ankommer på handläggaren eller särskilt förordnad föredragande. I arbetsordning eller genom särskilt beslut får överlämnas åt handläggaren eller ordföranden att avgöra ärende eller grupp av ärenden som inte är av sådan beskaffenhet att prövningen bör ankomma på nämnden i plenum. Den som inlämnat ärendet till rådet har rätt att närvara vid behandlingen av ärendet.

6.6 Överprövning

Beslut av studeranderådet kan inte överklagas. Denna instruktion träder i kraft den 1 januari 2010.

7. Studerandeinflytande och kopplingen till kvalitet

7.1 Nytt kvalitetskriterium i folkhögskolan?

Inom både ungdomsskolan, komvux och högskolan kopplas studerandeinflytande ihop med kvalitetsfrågorna. Inflytande och delaktighet är också en del av studeranderätten, och kraven på dessa skolformer i detta hänseende har skärpts i de senaste lagarna. I folkhögskolan var 1991 ett årtal då en statlig förordning med ett antal sådana regler byttes ut mot skolornas egna och mycket skiftande lösningar.

Folkhögskolan erbjuder per definition ett starkt studerandeinflytande i pedagogisk mening, då en viktig del av folkhögskolans pedagogik innebär deltagarinflytande över studierna. Men det finns för närvarande ingen central studerandeorganisation och det är inte ovanligt att det saknas en studerandekår på den enskilda skolan. Det innebär ett problem för det representativa medinflytandet.

Folkbildningsrådets andra utredning om studeranderätt kunde konstatera att skolorna kan ha klassråd eller kursråd som kan företräda de studerande, men det är inte säkert att de studerande har en företrädare i skolans styrelse eller deltar i skolans policyarbete vid utarbetandet av olika planer, eller att man utser studerandeskyddsombud som deltar i det systematiska arbetsmiljöarbetet. Det är inte heller säkert att de studerande själva visar något intresse för att delta aktivt på något sätt.

I andra skolformer finns krav på skolan att stimulera till deltagande från elevernas sida. Folkhögskolorna har som huvuduppgift att stärka demokratin och det vore ju inte fel att börja inifrån med den interna demokratin. Många skolor har säkert redan funnit former för detta och skolor som inte kommit lika långt kunde få tips och motivation på den webbsida som det studeranderättsliga rådet kommer att ha.

Folkbildningsrådet fick inför 2007 i uppgift av regeringen att utveckla gemensamma kvalitetskriterier. Folkbildningsrådets uppföljningar har hittills mest skett i förhållande till villkoren för statsbidrag, eller hur syftet med statsbidraget uppnås. Inget hindrar dock att rådet i kvalitetsredovisningen tar in frågor om studerandeinflytande.

Av kvalitetsredovisningen skulle t.ex. kunna framgå:

- uppgifter om studerandeinflytandet och vad skolan gör för att stimulera det
- uppgifter om studerandeskyddsombud
- uppgifter om skolan tillhandahåller hälsovård, bibliotek o dyl.

Folkhögskolebibliotekarierna har t.ex. uppmärksammat det nya kravet på skolbibliotek i Skollagen och menar på sin webbsida att det är motiverat med en egen bestämmelse också för folkhögskolan. Krav på hälsovård fanns före 1991 i folkhögskolan. Hur är det nu? Hur många folkhögskolor som har studeran-

derepresentanter i beslutande organ är okänt. Inte heller hur många studerandeskyddsombud som finns. Sådana uppgifter skulle kunna hämtas in via den webbsida som det studeranderättsliga rådet planeras hålla i.

7.2 Folkhögskoleförordningen före och efter 1991 om inflytande o rätt

Före 1991

- Rätt till avgiftsfri undervisning
- Rätt till studie- och yrkesorientering
- Rätt till kostnadsfri hälsovård.
- Rätt till intyg och till studieomdöme på begäran efter avslutad kurs.
- Rätt till deltagarinflytande via ett kursråd och via styrelsrepresentation.
- Regler om varning och avskiljning av studerande med möjlighet att överklaga hos kammarrätten.
- Riktlinjer för antagning av studerande
- Krav på information till deltagarna om kursernas inriktning och innehåll.
- Avgiften för internat fick inte höjas för studerande under pågående kurs.

Kursrådet skulle svara för den samordnande planeringen av skolans långa kurser, yttra sig över reglemente, riktlinjer för antagning av studerande, beslut om att tilldela studerande varning eller om att avvisa en studerande. Företrädare för de studerande hade närvarorätt, yttranderätt och förslagsrätt vid styrelsens sammanträden, samt rätt att till protokollet anteckna skiljaktig mening. Efter avregleringen 1991 finns inga sådana gemensamma regler.

Efter 1991

- Undervisningen ska vara avgiftsfri

Att undervisningen ska vara avgiftsfri är stadfäst i Folkbildningsförordningen. I övrigt

finns inga gemensamma regler för studerandeflytande eller – rättigheter, utan det är upp till den enskilda skolan. Skillnaden är stor jämfört med före 1991.

7.3 Kvalitet och studerandeflytande inom komvux. Ds 2009:25

I den offentliga skolan har de studerande en allmän rätt till inflytande över undervisningen, skolmiljön och verksamheten i övrigt. Det gäller både eleverna som grupp och som enskilda individer. De studerande ska också stimuleras att ta aktiv del i arbetet med att vidareutveckla utbildningen, och där krävs ett mer aktivt arbete från skolans sida. De studerande ska ha rätt att ta initiativ till vilka frågor som de anser ska behandlas inom ramen för de forum för inflytande i vilka de deltar och andra former för inflytande som har bestämts lokalt. Inom skolans område görs en tydlig koppling mellan kvalitet och frågor om systematiska förebyggande rutiner avseende likabehandling. I Skolväsendets Förordning om kvalitetsredovisning (1 997:702) framgår att uppföljning och utvärdering av en likabehandlingsplan ska redovisas.

Skolan ska tillhandahålla lokaler, utrustning och tid för elevsammanslutningarnas arbete och visst ekonomiskt stöd. Varje elevföreträdare samt övriga elever ska ges tillfälle att under skoltid behandla frågor av gemensamt intresse. Detta ska man ta hänsyn till vid planeringen av undervisningen, så att det blir möjligt för eleverna att tidsmässigt delta i olika samverkansorgan och för elevföreträdarna att samla in synpunkter och att samordna, förankra och återföra förslag och beslut.

Elevföreträdare ska ges ledighet och kompensation för att fullgöra sitt uppdrag.

Av 6 kap. 18 § arbetsmiljölagen (1 977:1160) följer att ett elevskyddsombud ska få den ledighet från skolarbetet som behövs för uppdraget. Detsamma ska gälla en elev som har utsetts till elevrådsrepresentant o.dyl.

Kommande rättigheter inom ungdomsskola och komvux

Den nya Skollagen, som kommer att träda i kraft i början av 2010, ger eleverna fler lagstadgade rättigheter än tidigare. De ska också gälla för friskolorna.

- Alla elever, oavsett om de går i en kommunal eller fristående skola, ska ha tillgång skolbibliotek.
- Elevhälsan ska förutom skolläkare och sjuksköterska även ska omfatta tillgång till psykolog och kurator.
- Skolmaten ska vara näringsriktig.

7.4 Högskolans lagbestämmelser om studerandeinflytande, kvalitet och diskriminering

Verksamheten skall avpassas så att en hög kvalitet nås i utbildningen. Det sägs också att kvalitetsarbetet är en gemensam angelägenhet för högskolornas personal och studenterna. Studenterna skall ha rätt att utöva inflytande över utbildningen vid högskolorna. Högskolorna måste verka för att studenterna tar en aktiv del i arbetet med att vidareutveckla utbildningen. Lag (2000:260).

De studerande ska ha representation i universitetens och högskolornas beslutande och beredande organ. De ska också ges tillfälle att delta i de kursvärderingar som universiteten och högskolorna är skyldiga att genomföra i slutet av varje kurs.

Enligt Högskoleförordningen ska högskolan i sin årsredovisning beskriva vilka åtgärder som har vidtagits för att utveckla studentinflytandet och hur detta inflytande har fördelats och utvecklats ur ett jämställdhetsperspektiv.

Studentkåren har en egen roll och rätt att i anslutning till årsredovisningen lämna en redogörelse för kårens syn på högskolans utveckling och resultat. Högskolan ska lämna kårens redogörelse till regeringen samtidigt med årsredovisningen. Förordning (2009:770). Högskolorna ska ansvara för att studenterna har tillgång till hälsovård, särskilt förebyggande hälsovård som har till ändamål att främja studenternas fysiska och psykiska hälsa.

Högskolorna ska även ansvara för andra uppgifter av studiesocial karaktär som stöder studenterna i deras studiesituation eller underlättar övergången till arbetslivet samt för att studenterna i övrigt har en god studiemiljö. Förordning (2009:770). Enligt diskrimineringslagen måste högskolan också inom ramen för sitt arbete bedriva ett målinriktat arbete för att aktivt främja lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder för studenter och sökande till utbildningen. Lag (2008:575).

I Högskoleverkets kvalitetsarbete ingår att granska jämställdhet, mångfald och studerandeinflytande.

8. Diskrimineringslagen

I Diskrimineringslagen finns både regler som är tvingande för folkhögskola och andra som bara rekommenderas. Det är viktigt att både de studerande och folkhögskolans hela personal inkl. uppdragstagare känner till de tvingande delarna av lagen och att de följer dem. Diskrimineringslagens regler om aktiva åtgärder omfattar inte folkhögskolan, men DO är angelägen om att de skolformer som inte omfattas, däribland folkhögskolan, på frivillig väg ska åta sig likvärdiga åtgärder. Det är en fråga som de studerande kan vara intresserade att diskutera och delta i. Den enskilda skolan bör ha en plan mot kränkande behandling som innehåller rutiner för hur de anställda ska agera i sådana situationer. Det bör också vara tydligt vem som ansvarar för uppföljningen och för dokumentationen.

Folkbildningsrådet skulle kunna ge tips på rutiner för att förebygga diskriminering, sexuella trakasserier och kränkande särbehandling, men också ge en handledning om hur man kan hantera ett sådant ärende om det trots allt inträffar på en enskild skola.

Av Folkbildningsrådets första utredning framgår att studerande vänt sig till Folkbildningsrådet och anmält att man upplever sexuella trakasserier, hotfullt bemötande eller andra kränkande handlingar från medstuderandes sida och i sällsynta fall från lärare eller annan personal. Orsaken till att de vänt sig till Folkbildningsrådet är att skolan i fråga har bagatelliserat saken eller ställt sig på den

andra partens sida eller misslyckats med konfliktlösning. Rektor, lärare, elever och övrig personal måste gemensamt skapa det arbetsklimat och de normer som ska gälla på skolan. Värderingar och förhållningssätt behöver vara tydliga och uttryckas i både målsättningar, regler och praktiskt handlande. Skolan måste agera snabbt vid signaler om kränkning och mobbning och vidta åtgärder för att stödja den mobbade. Detta kan minska risken för att konflikter blir så allvarliga eller svårösta att de ger upphov till kränkningar.

Folkbildningsrådet ska också informera om de nya reglerna för studerandeskyddsombud och gärna ta reda på hur många skolor som utser sådana. Man behöver kanske också påminna om att Arbetsmiljölagen och dess föreskrifter gäller också i folkhögskolans lokaler. Webb sidan bör ha länkar till Diskrimineringsombudsmannen, Arbetsmiljöverket samt CSN med en kort vägledning om vad och hur man kan överklaga hos dem.

8.1 Diskrimineringslagen och diskrimineringsombudsmannen

Diskrimineringslagen (2008:567) trädde i kraft den 1 januari 2009, Dess syfte är att motverka diskriminering och främja lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfatt-

ning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder. Den syftar bland annat till att i Sverige slutligen genomföra tre EG-direktiv: likabehandlingsdirektivet, direktivet mot etnisk diskriminering och arbetslivsdirektivet.

Diskrimineringsombudsmannen (DO) är en svensk statlig förvaltningsmyndighet som sorterar under Integrations- och jämställdhetsdepartementet. Myndigheten utövar tillsyn över att diskrimineringslagen följs. Utöver de uppgifter som Diskrimineringsombudsmannen har enligt den lagen ska myndigheten verka för att diskriminering av i lagen nämnda orsaker inte förekommer på några områden av samhällslivet. Ombudsmannen ska också i övrigt verka för lika rättigheter och möjligheter oavsett kön med mera.

8.2. Tvingande regler: Förbud mot diskriminering och repressalier

1. Utbildningsanordnaren med personal förbjuden att diskriminera studerande

Kap 2, 5 § Den som bedriver verksamhet som avses i skollagen (1985:1100) eller annan utbildningsverksamhet (utbildningsanordnare, t.ex. folkhögskola, får inte diskriminera en studerande som deltar i eller söker till verksamheten. Anställda och uppdragstagare i verksamheten likställs med utbildningsanordnaren när de handlar inom ramen för anställningen eller uppdraget.

Diskrimineringsförbudet hindrar inte en folkhögskola eller annan utbildningsanordnare att:

1. vidta åtgärder som är ett led i strävanden att främja jämställdhet mellan kvinnor och män vid tillträde till annan utbildning än sådan som avses i skollagen

2. vidta åtgärder som är ett led i strävanden att främja lika rättigheter och möjligheter oavsett etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning.
3. inte heller att särbehandla på grund av ålder, om det har ett berättigat syfte och de medel som används är lämpliga och nödvändiga för att uppnå syftet.

2. Utbildningsanordnaren skyldig utreda trakasserier och att vidta åtgärder för att förhindra sådana

Kap 2, 7 § Om en utbildningsanordnare får kännedom om att en studerande som deltar i eller söker till utbildningsanordnarens verksamhet anser sig i samband med verksamheten ha blivit utsatt för trakasserier eller sexuella trakasserier, är utbildningsanordnaren skyldig att utreda omständigheterna kring de uppgivna trakasserier och i förekommande fall vidta de åtgärder som skäligen kan krävas för att förhindra trakasserier i framtiden. Om skolan inte gör det kan den som äger skolan i yttersta fall bli skyldig att betala skadestånd.

Skadeståndet ska vara en kompensation till den som utsatts, men ska också göra så att skolorna arbetar mer aktivt förebyggande mot kränkande behandling. Det är BEO och Diskrimineringsombudsmannen (DO) som driver skadeståndsärendena. När det är DO som driver ärendet kallas skadeståndet för diskrimineringsersättning.

Kap 2, 8 § Om en sökande har nekats tillträde till en utbildning, eller inte tagits ut till prov eller intervju om sådant förfarande tillämpas vid antagningen, ska sökanden på begäran få en skriftlig uppgift av utbildningsanordnaren om vilken utbildning eller andra meriter den hade som blev antagen till utbildningen eller togs ut till provet eller intervjun.

3. Anmälan till DO eller Arbetsmiljöverket

Om någon har blivit diskriminerad av de skäl som lagen anger kan han/hon anmäla det till DO. Annan kränkande behandling, till exempel mobbning, kan anmälas till Barn- och elevombudet, om den som mobbats är under 18 år. Vuxenmobbning eller kränkande särbehandling kan anmälas till Arbetsmiljöverket enligt Arbetsmiljölagens regler.

Den studerande kan anmäla folkhögskolan om den inte har utrett en anmälan om trakasserier eller åtgärdat trakasserier från andra studerande där. Det är bara den som själv upplever sig diskriminerad som kan göra en anmälan. Anmälan ska vara skriftlig och innehålla namn, adress, telefon, gärna e-postadress och skolans, högskolans eller utbildningens namn. Man bör också skriva varför man har blivit diskriminerad. På DO: s hemsida finns anmälningsblanketter. Anmälan bör göras snabbt. Det får inte gå för lång tid mellan diskrimineringen och anmälan, det blir för sent för DO att utreda det. Händelser som har skett för mer än två år sedan brukar inte utredas.

Om utredningen visar att man kan anta att diskriminering har skett kan DO bli ombud för den som har anmält. DO försöker i första hand förhandla fram en frivillig överenskommelse, en så kallad förlikning, mellan anmälaren och utbildningsanordnaren. Det kan vara en ursäkt, ekonomisk ersättning eller utbildningsinsatser. Går det inte att komma överens genom en förlikning kan DO ta fallet till domstol.

8.3 Icke tvingande: Aktiva åtgärder

1. Tillgängliga lokaler

I kapitel 3, 5 § stadgas att den som går på högskola och har ett funktionshinder och upplever att lokalerna inte är tillgängliga, kan anmäla det till DO. Det kan till exempel

handla om att det saknas ramper eller hörselslingor. Motsvarande skydd i diskrimineringslagen saknas idag för andra skolformer, alltså också folkhögskolan.

I kapitel 3 § 14-16 ges lagregler för målinriktat arbete inom viss utbildning för att främja lika rättigheter, aktiva åtgärder för att förebygga trakasserier samt att sammanställa en likabehandlingsplan. Dessa gäller bara för utbildningsanordnare som arbetar enligt Skollagen eller Lagen om tillstånd att utfärda vissa examina. Dit hör inte folkhögskolan, men DO ser gärna att folkhögskolan av fri vilja gör liknande åtaganden.

2. Målinriktat arbete

14 § En utbildningsanordnare som bedriver utbildning eller annan verksamhet enligt skollagen (1985:1100), utbildning enligt högskolelagen (1992:1434) eller utbildning som kan leda fram till en examen enligt lagen (1993:792) om tillstånd att utfärda vissa examina ska inom ramen för denna verksamhet bedriva ett målinriktat arbete för att aktivt främja lika rättigheter och möjligheter för de barn, elever eller studenter som deltar i eller söker till verksamheten, oavsett kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder eller sexuell läggning. Närmare föreskrifter om utbildningsanordnarens skyldigheter finns i 15 och 16 §§.

3. Att förebygga och förhindra trakasserier

15 § En utbildningsanordnare som avses i 14 § ska vidta åtgärder för att förebygga och förhindra att något barn eller någon elev eller student som deltar i eller söker till verksamheten utsätts för trakasserier som har samband med kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder eller sexuell läggning eller för sexuella trakasserier.

4. Likabehandlingsplan

16 § En utbildningsanordnare som avses i 14 § ska varje år upprätta en plan med en översikt över de åtgärder som behövs för att dels främja lika rättigheter och möjligheter för de barn, elever eller studenter som deltar i eller söker till verksamheten, oavsett kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder eller sexuell läggning,

dels förebygga och förhindra trakasserier som avses i 15 §. Planen ska innehålla en redogörelse för vilka av dessa åtgärder som utbildningsanordnaren avser att påbörja eller genomföra under det kommande året. En redovisning av hur de planerade åtgärderna enligt första stycket har genomförts ska tas in i efterföljande års plan.

9. Arbetsmiljölagen

Lagen kräver att arbetsgivare och arbetstagarer skall samverka för att åstadkomma en god arbetsmiljö, men det är arbetsgivaren som har huvudansvaret och det delegeras vanligen till rektor. Tillsynsmyndighet för arbetsmiljön är från den 1 januari 2001 Arbetsmiljöverket, bildat genom en sammanslagning av de båda tidigare myndigheterna Arbetarskyddsstyrelsen och Yrkesinspektionen. Arbetsmiljöverkets beslut kan överklagas till regeringen. Den som är part i ett ärende har rätt att överklaga. Samma rätt har huvudskyddsombudet, och om det inte finns något sådant, är det de lokala och regionala skyddsombuden som har överklagningsrätten. Enligt nya bestämmelser som träder i kraft 2010 har också studerandeskyddsombud över 18 år rätt att överklaga. Arbetsmiljölagen ger de studerande inflytande på arbetsmiljön via deras studerandeskyddsombud, och ger också vuxna kursdeltagare skydd mot trakasserier och vuxenmobbing.

9.1 Folkhögskolestudier jämställs med arbete i AML

Alla som genomgår utbildning likställs med arbetstagarer, enligt första kapitlets 3 §. Studerande omfattas av kapitel 2-4 och 7-9. Reglerna om skyddsombud ersätts av särskilda föreskrifter om elevskyddsombud i 6 kapitlet 17-18 §§. Lagen gäller allt praktiskt och teoretiskt arbete som eleverna utför. Vid vissa fritidsaktiviteter som innehåller utbildning,

t.ex. ridskolor eller musikskolor, omfattas bara den del som innebär yrkesinriktad utbildning. Utanför lagen faller kurser av övervägande hobbykaraktär. Även föreskrifterna gäller enligt handläggarna på arbetsmiljöverket elever i utbildning. Det innebär t.ex. att föreskrifterna om kränkande särbehandling, systematiskt arbetsmiljöarbete (f.d. internkontrollen) och personalutrymmen enligt dem också borde gälla elever i alla skolformer. Handläggarna uppger att det inte har tillämpats i någon större utsträckning.

9.2 Elevskyddsombud och studerandeskyddsombud

Elevskyddsombudet företräder de studerande i arbetsmiljöfrågor och har till uppgift att värna om en god studiemiljö/arbetsmiljö. Han/hon ska informeras om aktuella arbetsmiljöfrågor på skolan och delta i skyddsronder. Den viktigaste rollen är kanske att fånga upp behov och problem i miljön. Huvudmannen ska se till att även studerandeskyddsombudet får utbildning och ledighet för sitt uppdrag. Skyddsombudet ska också delta vid planering av nya eller ändrade lokaler, arbetsmetoder och av ny arbetsorganisation. Han/hon ska också delta vid upprättandet av handlingsplaner samt vaka över att arbetsgivaren uppfyller kraven på systematiskt arbetsmiljöarbete. Föreskrifter om ledighet för att fullgöra uppdraget som elevskyddsombud finns i de olika skolformernas förordningar

på grund- och gymnasieskolan. Statens skolverk och styrelserna för universitet och högskolor har bemyndigats att meddela liknande föreskrifter för sina elevskyddsombud. Folkhögskolan nämns inte utan bör i vanlig ordning själv ta ansvaret för detta. Studerande skall av huvudmannen för utbildningen ges tillfälle att genom elevskyddsombud medverka i skyddsverksamheten på skolan, om det är rimligt med hänsyn till utbildningens art och utbildningsperiodens längd. De utses av eleverna och företräder dem. Antalet studerandeskyddsombud bestäms med hänsyn till de studerandes antal och arbetsförhållanden. Kap 6 § 17 och 18. 28

Elevskyddsombuden har samma rättigheter och skyldigheter som övriga utom i följande fall; De har inte rätt att stoppa arbete, som innebär fara för liv eller hälsa. De har rätt till den information som behövs för uppdraget, med undantag för uppgifter som är föremål för tystnadsplikt enligt 7 kapitlet 13 § första stycket, dvs. uppgifter av typ yrkeshemligheter, arbetsförfarande, enskilda personliga förhållande eller förhållande av betydelse för landets försvar. Se vidare offentlighets- och sekretesslagen 2009:400.

Nya regler om studerandeskyddsombud över 18 år

Arbetsmiljölagen ändras 1 januari 2010 så att vuxna studerande som utses till studerandeskyddsombud får samma rättigheter som andra skyddsombud och inte de restriktioner som de yngre elevskyddsombuden har. Det innebär att de har rätt till samma information och avkrävs samma tystnadsplikt om informationen gäller t.ex. en enskilda personliga förhållanden. De har rätt att överklaga för att ta till vara de studerandes intressen i ärenden enligt AML. Två studerandeskyddsombud ska ingå i skyddskommittén. Studerandeskyddsombuden bestämmer själva vilka av dem som ska ingå i skyddskommittén. Skyddskommittén har uppgifter som före-

tagshälsovård, handlingsplaner och planering av arbetsmiljön, arbetsanpassning och rehabilitering.

9.3 Kränkande särbehandling

Oftast benämns mobbning av vuxna som kränkande särbehandling. Till kränkande särbehandling hör mobbning, psykiskt våld, social utstötning och trakasserier (även sexuella trakasserier). Föreskrifterna ställer krav på att arbetsgivaren dels ska planera och organisera verksamheten så att kränkande särbehandling förebyggs, dels snabbt ge stöd och hjälp åt den som utsatts för kränkande särbehandling.

Kränkande särbehandling är handlingar som syftar till att utesluta en individ ur gemenskapen. Det kan till exempel bestå av att man behandlas annorlunda på grund av sin hudfärg eller sitt kön, men det kan också vara knuffar, slag, glåpor, sexuella trakasserier, sabotage av personlig egendom eller andra exempel på ovänligt bemötande.

Mobbning definieras så här av forskaren Dan Olweus: en person är mobbad när han eller hon, upprepade gånger och under en viss tid, blir utsatt för negativa handlingar från en eller flera personer.

Negativa handlingar är när någon orsakar en annan person skada eller obehag. Sådana handlingar kan utföras muntligt, vid fysisk kontakt, genom att skada någons personliga egendom eller indirekt genom utfrysning och isolering.

Skolledningens ansvar men också ett gemensamt ansvar

Kränkande handlingar och beteenden kan aldrig accepteras oavsett mellan vem det är, lärare - elever - rektorer. Detta ska klargöras på ett tydligt sätt i verksamheten. Skolled-

ningen har ansvaret för att visa, tillsammans med t.ex. elevskyddsombuden, att man på skolan inte tolererar att någon kränks eller mobbas.

Tillfälliga meningsmotsättningar, konflikter och problem i samarbetsrelationerna är i allmänhet helt normala företeelser. Kränkande särbehandling blir det först när personkonflikter inte längre är ömsesidiga och det inte finns någon respekt för människors rätt till personlig integritet, och det drabbar speciella enskilda personer.

9.4 Skolans lokaler samt arbete vid bildskärm

Arbetslokalerna skall vara lämpliga ur arbetsmiljösynpunkt, och luft-, ljud- och ljusförhållanden o dyl. skall vara tillfredsställande. Föreskrift om Personalutrymmen föreskrivs att de studerande ska ha låsbart utrymme för sina personliga värdesaker, att deras kläder skall förvaras så att de inte smutsas ned samt så att risken för stöld minimeras. Det skall finna tvätt- och duschutrymmen i tillräcklig omfattning, och finns det idrottslinje eller idrottsprogram på skolan ställs krav på utökad antal duschar. Toaletterum skall vara avskilt och ha låsbar dörr, och handikapptalett skall vara tillräckligt rymlig.

De studerande skall också ha pausutrymmen, som är skilda från undervisningslokalerna och vilrum för tillfällig vila vid huvudvärk eller illamående. Dessa föreskrifter återfinns i AFS 1 997:6, Personalutrymmen.

Informationsbroschyren ALU 329, Att arbeta med bildskärm, gäller även eleverna, med undantaget att de inte har rätt till synundersökning och terminalglasögon vilket arbetstagarna har.

9.5 Föreskrifter och informationsbroschyrier relevanta även för utbildningsområdet

- Systematiskt arbetsmiljöarbete AFS 2 001:1 Bil.3
- Kränkande särbehandling AFS 1 993:17
- Personalutrymmen AFS 1 997:6
- Människan i arbetsmiljön ADI 188
- Ansvar och befogenheter i arbetsmiljön ADI 379
- Samordningsansvaret för arbetsmiljön ADI 203
- Våld och hot i jobbet ADI 288
- Kemikaliehanteringen ADI 296
- Skyddsombud ADI 314
- Luften vi andas ADI 437
- Att arbeta med bildskärm ADI 329

10. Studerandeombudsmän

10.1 Studerandeombudsman för folkhögskolan?

Det är inte vanligt med studerandeombudsmän. Det finns ett litet fåtal och de har lite olika uppgifter. Gemensamt är dock att tillvarata och uppmärksamma de studerandes intressen. Barn och elevombudet, BEO, samarbetar med Skolinspektionen och med DO, medan Barnombudsmannen BO, har en mer övergripande roll och inte ingriper i enskilda ärenden. Chalmers har en studerandeombudsman anställd, Handelshögskolan har en person med liknande funktion. Studentkårerna spelar en övergripande roll för studerandes rättigheter. **Eleorganisationen i Sverige** hade en sådan funktion mellan 1995 och 2005. Dess uppgift var att tillvarata och uppmärksamma gymnasieelevernas intressen.

Det är troligt att en handläggare som anställs på det tänkta studeranderättsliga rådet kan ha en viss liknande funktion, utan att ha en juridisk roll. Mycket av ombudsmännens arbete består i information och rådgivning samt offentlig kritik av principiell natur. Handläggaren skulle kunna sköta det via en interaktiv plats på webbsidan.

Eleorganisationen i Sverige har funderingar på att återinföra en funktion som elevombudsman, och är i så fall tänkbara som samverkanspart också för folkhögskolans deltagare.

10.2 Exempel på elevombud och studerandeombudsmän

Barn- och elevombud för likabehandling, BEO.

Den 1 april 2006 inrättades Barn- och elevombudet (BEO) som en del av Skolinspektionen. Tillsammans med Skolinspektionen övervakar BEO den del av skollagen som gäller kränkande behandling och samarbetar med DO för att motverka diskriminering av elever. BEO utreder anmälningar om kränkande behandling och kan företräda enskilda barn och elever i domstol. BEO informerar om lagstiftningen och ger råd om hur skolorna kan arbeta förebyggande.

Barnombudsmannen

I Sverige har alla barn och ungdomar upp till 18 år en egen ombudsman. Han är chef för myndigheten Barnombudsmannen. Barnombudsmannens huvuduppgift är att företräda barns och ungas rättigheter och intressen med utgångspunkt i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Myndigheten ska utbilda och informera om barnkonventionen, men också bevaka hur konventionen efterlevs i samhället. Barnombudsmannen utövar ingen tillsyn över andra myndigheter och får enligt lag inte heller ingripa i enskilda fall. BO gör besök på skolor och i föreningar, och har kontakter med målgruppen via myndighetens webbplats.

Chalmers: Studerandeombudsman

För att garantera en opartisk hjälp då det uppstår konflikter mellan studenter och lärare eller andra anställda, finns det på Chalmers en studerandeombudsman, något som är ganska unikt i högskolesverige. Ombudsmannen skall ta emot och undersöka studentens klagomål i relevanta frågor. Ett typiskt arbetsområde för studerandeombudsmannen är att han finns behjälplig vid alla fall som hamnar i Disciplinnämnden, där han företräder studenternas intressen och ser till att de

blir rättvist behandlade. Studerandeombudsmannen är ofta verksam lärare och utses på tre år hon eller han ingår i Chalmers studiesociala nätverk tillsammans med kurator, högskolepräst, jämställdhetshandläggare, handläggare av handikappfrågor, studievägledare, studenthälsan och studentkårens sociala utskott. Ombudsmannen har aldrig egen beslutanderätt utan företräder studenten i dennes försök att få en rättvis och adekvat behandling.

11. Dagens möjligheter för folkhögskoledeltagare att överklaga

Utöver vad som redan nämnts om möjligheter att överklaga enligt Diskrimineringslagen och Arbetsmiljölagen, finns ytterligare några möjligheter att överklaga, mest för landstingsskolornas deltagare.

11.1 Landstingsstuderandes möjligheter att överklaga landstingsbeslut

Två lagar är tillämpliga när man vill överklaga ett landstingsbeslut.

1. Kommunallagen (1991:900) s.k. laglighetsprövning
2. Förvaltningslagen (1986:223)

Laglighetsprövning/kommunalbesvär

Beslut fattade med kommunallagen som grund överklagas genom kommunalbesvär, så kallad laglighetsprövning. Kommunalbesvär handlar om huruvida ett visst beslut tillkommit på rätt sätt, eller om beslutet innebär att kommunen har överskridit sina befogenheter. Överklagan innebär en prövning om beslutets laglighet och får bara göras av kommunmedlem. Beslutet överklagas hos länsrätten och kan upphävas om:

- det begåtts något formellt fel i samband med beslutet,
- beslutet inte är en kommunal angelägenhet,

- den som har fattat beslutet har överskridit sina befogenheter
- beslutet strider mot lag eller annan författning.

I kommunallagen (SFS 1991:900) finns den fullständiga lagtexten.

Förvaltningslagen

Förvaltningslagen anger en viss minimistandard för offentlig verksamhet. Den behandlar myndigheternas handläggning av ärenden och serviceskyldighet gentemot allmänheten. På en landstingsskola kan man t.ex. ställa krav på skyndsamhet vid handläggning. Utgångspunkten i lagen är att varje ärende ska handläggas så enkelt, snabbt och billigt som möjligt utan att säkerheten eftersätts. I lagen finns bland annat regler om när landstinget är skyldigt att lämna service till allmänheten, när det måste anlita en tolk, vad det måste göra innan landstinget fattar beslut i ett ärende och hur man överklagar ett beslut.

Förvaltningsbesvär till Allmänna förvaltningsdomstolen kan endast anföras av den som direkt berörs av beslutet och ska ske skriftligt inom tre veckor. Prövningen vid förvaltningsbesvär är fullständig, omfattar således även lämpligheten, och är inte begränsad till lagligheten i det överklagade beslutet. Om landstinget inte vill ompröva

ärendet sänds det vidare till länsrätten. Domstolen avgör sedan frågan.

Offentlighetsprincipen och Tryckfrihetsförordningen

Ett uttryck för offentlighetsprincipen är principen om handlingsoffentlighet. För att garantera insyn i riksdagens, regeringens och myndigheternas arbete har principen om handlingars offentlighet skrivits in i en av grundlagarna, tryckfrihetsförordningen. Handlingsoffentligheten ger var och en rätt att begära att få del av allmänna handlingar och vanligtvis utan att behöva tala om varför eller vem man är. (2 kap. 1 § i **Tryckfrihetsförordningen**). Alla handlingar som kommer in till eller skickas ut från myndigheter, till exempel brev, beslut och utredningar är i princip allmänna och normalt offentliga, det vill säga tillgängliga för vem som helst att läsa. Handlingar som kommer in till och skickas ut från en myndighet registreras. Om man vill veta vilka handlingar som finns hos en myndighet eller ta del av dem ska man kontakta myndigheten. Regeringskansliets allmänna handlingar kan man ta del av via Arkiv- och dokumentcentrum.

En handling är allmän om den förvaras hos en myndighet och är inkommen till eller upprättad hos myndigheten. Skrivet material, bild och ljudupptagning är allmänna handlingar. En handling är inkommen när den nått den behörige befattningsinnehavare, och den är upprättad när den har slutbehandlats och justerats av myndigheten. Utkast, t.ex. en preliminär studieomdömessättning, är inte allmän handling, medan färdiga studieomdömen är det. Allmän handling ska lämnas ut på begäran eller så snart som möjligt på stället tillhandahållas den som vill se den. Man har också rätt att få en kopia av den.

Också Folkbildningsrådets statsbidragsfördelning är offentlig handling. Dokument om elevvårdande verksamhet är sekretessbelag-

da, enligt **Sekretesslagen**. Inom utbildningsväsendet gäller sekretess för uppgift som har att göra med psykologisk undersökning eller behandling eller gäller enskild personliga förhållanden hos psykolog, kurator och syofunktionär. På komvux och folkhögskola gäller också uppgifter om enskilda personliga förhållanden om uppgiften rör en närstående som kan lida men av att uppgiften röjs.

11.2 Justitieombudsmannen, JO

Alla som anser sig ha blivit felaktigt eller orättvist behandlade av någon myndighet kan klaga hos JO, justitieombudsmännen. Men JO har bara befogenheter att granska statliga och kommunala myndigheter liksom tjänstemän vid dessa myndigheter, t.ex. landstingen och deras anställda, och andra som utför myndighetsutövning. Före 1 juli 1991 var varje folkhögskola ett s.k. enskilt rättssubjekt med vissa förvaltningsuppgifter inklusive viss myndighetsutövning. Idag omfattas inte rörelseskolor eller stiftelser, och det innebär att JO inte heller kan granska deras verksamhet.

JO påpekar också att man inte har befogenhet att ändra eller upphäva ett beslut som en myndighet har fattat eller fatta beslut i myndigheternas ställe. Inte heller kan JO ta ställning till om ett beslut är riktigt i sak. JO tar upp en sådan fråga till utredning bara när ett beslut direkt strider mot en lag eller en förordning eller annars framstår som uppenbart felaktigt. Och JO tar definitivt inte ställning till enskilda personers åsiktsyttranden. Det JO ofta får anledning att kritisera är brott mot Tryckfrihetsförordningens krav på skyndsamt utlämnande av allmänna handlingar.

Från 1990 t.o.m. första halvåret 2002 fick JO motta 24 anmälningar från deltagare på folkhögskolor. En tredjedel av anmälningarna föll bort av det skälet att de gällde rörelsesko-

lor. Av anmälningarna mot landstingskolor var det bara 6 som föranledde kritik från JO:s sida. Alla gällde problem med utlämnande av allmän handling - antingen hittade inte skolan handlingen p.g.a. bristfällig diarieföring, eller lämnade inte ut den inom rimlig tid, eller vägrade helt enkelt att lämna ut den.

11.3 Överklagande hos CSN:s överklagandenämnd för studiestöd - en rätt för alla studerande

Överklagandenämnden för studiestöd är en statlig myndighet vars huvudsakliga uppgift är att pröva överklaganden av vissa beslut fattade av Centrala studiestödsnämnden. En folkhögskolestuderande som drabbats av ett beslut av CSN som gått honom/henne emot kan överklaga till CSN:s överklagandenämnd:

- beslut om beviljning av studiemedel eller studiehjälp
- beslut om återkrav av dessa stöd

Observera att beslut i ärenden om återbetalning av studielån överklagas hos förvaltningsdomstol. Ett överklagande ska vara skriftligt och det ska framgå vilket beslut som överklagas och hur den studerande vill att beslutet ska ändras. Där ska finnas uppgifter om datum för beslutet, namn, personnummer, adress och telefonnummer. Överklagandenämnden är högsta instans i dessa ärenden, det vill säga det går inte att överklaga överklagandenämndens beslut.

På myndighetens webbplats finns bland annat information om nämnden, och hur man överklagar ett beslut. Webbplatsen innehåller även vägledande avgöranden som har beslutats av överklagandenämnden och information om hur man kontaktar myndigheten.

12. Rättsäkerhet för studerande hos olika utbildningsanordnare

12.1 Behovet av ett gemensamt policy- och styrdokument för folkhögskolan - en deltagarrättslig standard

Officiella utbildningsanordnare har en rad styrdokument där elevers och studerandes rättigheter ingår. Så reglerar Högskolelagen och Högskoleförordningen verksamheten på de statliga högskolorna och universiteten, medan Skollagen och Skolförordningen reglerar Komvux verksamhet. Reglerna syftar till att skapa en viss likformighet och garantera studenterna en förutsebar situation.

Folkhögskolornas styrdokument är som bekant Folkbildningsförordningen, regeringens regleringsbrev för Folkbildningsrådet samt folkbildningspropositionen. Det enda som regleras i Förordningen som rör den enskilde deltagaren är att undervisningen ska vara avgiftsfri. Och Folkbildningsrådet är ingen tillsynsmyndighet. Det innebär att folkhögskolans deltagare liksom andra studerande hos enskilda utbildningsanordnare har begränsade möjligheter att hävda sina rättigheter inom ramen för det offentliga regelsystemet.

Det är svårt att juridiskt bevisa att något fel har begåtts när det inte finns någon offentlig-norm eller ram. Studerande hos enskilda ut-

bildningsanordnare är därför oftast hänvisade till en civilrättslig process om de inte är nöjda med de beslut som fattats av den enskilda utbildningsanordnaren. Studerande på lands-tingsskolorna har något bättre rättsskydd, men inte mycket. Det bör uppmärksammas att man i den nya Skollagen har som inriktning att kommunala och fristående skolor i så stor utsträckning som möjligt ska ha en gemensam reglering, dvs. lika regler oavsett huvudman. Det är mycket värdefullt för de studerande att RIO och SKL skapar en gemensam kod för de vanligast studerande-rättsliga frågorna. Idealet är också att varje skola åtar sig att följa koden.

Av Folkbildningsrådets två tidigare utredningar framgår att ett antal studerande har upprörts över att det inte finns några fastställda gemensamma regler för förhållandet som rör den enskilde studeranden och skolan och inte heller någon instans dit man kan vända sig för att få sin sak prövad. Följande områden har någon gång varit föremål för frågor och ibland missnöje bland studerande. De vanligast förekommande har gällt avgifter, avstängning eller avskiljande från undervisning samt vägran att lämna ut omdömen.

1. Information om regler och rättigheter
2. Studerandeinflytande
3. Avgifter
4. Studiestöd

5. Antagning, tillträde till utbildning, validering
6. Disciplinära åtgärder, varning och avstängning
7. Avskiljande från utbildning
8. Drogtester
9. Hyresrättsliga frågor
10. Intyg och studieomdömen
11. Brister i undervisningens kvalitet mm
12. Psykosocial studiemiljö och mobbing. Diskrimineringsfrågor
13. Arbetsmiljö och arbetstider
14. Personlig integritet, frågor kring sekretess och tystnadsplikt
15. Frågor om arkivering

12.2 Definition av "rättssäkerhet".

Begreppet "rättssäkerhet" definieras ofta som "företsebarhet i rättsliga angelägenheter". I rapporten *20 åtgärder för att stärka studenternas rättssäkerhet* (2001:27 R, s. 11–12) konstaterade Högskoleverket, med stöd av en artikel av professor Åke Frändberg, att tre villkor för gällande regler kan ställas upp för att rättssäkerhet ska anses råda, nämligen att reglerna ska:

- vara klara och adekvata,
- vara publicerade och
- tillämpas lojalt och korrekt av de rättsstillämpande organen.
- Andra frågor av betydelse för rättssäkerheten är rätten att överklaga ett organs beslut och
- möjligheten att utöva tillsyn över ett organ som har förvaltningsuppgifter.

12.3 Skärpta krav på rättssäkerhet i Skollagen för ungdomsskolan och komvux.

Inom den statligt reglerade skolan är rättssäkerheten för eleverna på väg att skärpas. I

den nya Skollag som träder i kraft 1 juli 2011 föreslås många övergripande förändringar. Komvux omfattas av denna lag. Rättssäkerheten för elever och vårdnadshavare ska stärkas genom att betydligt fler beslut än idag kan överklagas. Skolinspektionen ska få möjlighet att utdela viten och vidta andra sanktioner, där den lägsta graden är varning och den högsta återkallande av tillstånd för friskolor, och förbud för kommunala skolor att fortsätta driva verksamheten.

En viktig intention i den nya Skollagen är att kommunala och fristående skolor i så stor utsträckning som möjligt ska ha en gemensam reglering. Utgångspunkten är att lika regler ska gälla oavsett vem som är huvudman, till skillnad från idag där samma regler bara gäller när det särskilt anges. För att även i framtiden göra det möjligt för fristående skolor att ha speciella pedagogiska inriktningar ska det dock finnas möjlighet till vissa begränsade undantag avseende reglerna om lärarbehörighet, betygssättning samt kursplaner m.m.

12.4 Studeranderätt i Högskolelagen

Högskolelagen reglerar rätt till studentinflytande, jämställdhet och likabehandling, antagning och avskiljande, vidare bemyndigande till högskolorna att bestämma behörighetsvillkor för antagning till utbildning, samt bemyndigande till regeringen att meddela föreskrifter om tillfällig avstängning av studenter. **Högskoleförordningen** innehåller bestämmelser om antagning, examination, disciplinära åtgärder och överklaganden. Där regleras behörighetsvillkoren, urvalsgrunderna, antagningsförfarandet, villkoren för tillgodoräknande, vad som ska anges i examensbevis samt i kursplaner och utbildningsplaner, vad som gäller när en högskola be-

gränsar antalet prov, frågorna om rättelse och omprövning av betyg, regleringen av doktorandernas rättigheter och skyldigheter, förutsättningarna för att dra in en doktorands resurser för utbildningen m.m.

12.5 Tillsyn och överklagandemöjligheter inom utbildningsområdet

Skolinspektionen har tillsynsansvar över förskola, skola och vuxenutbildning, både kommunal och fristående. Skollag, skolförordningar, läroplaner, kursplaner och övriga föreskrifter är bindande för verksamheten. En tillsyn ska leda till beslut som kan medföra krav på huvudmän och skolor att rätta fel och åtgärda brister. För fristående skolor kan tillsynen även leda till beslut att dra in tillstånd eller rätt till bidrag. Enskilda elever i ungdomsskolan och deras vårdnadshavare, samt studerande på Komvux och sfi kan vända sig till **Skolväsendets överklagandenämnd**. Vuxna studerande kan överklaga beslut om mottagande till eller upphörande av kommunal vuxenutbildning, särskild utbildning för vuxna, och utbildning i svenska för invandrare.

Högskoleverket utövar tillsyn över de offentliga högskolorna. Dessa har ett lagstadgat regelverk för de studerandes rättssäkerhet, som gäller både inflytande, disciplinära åtgärder och överklagandemöjligheter. Enskilda studerande och anställda kan vända sig med klagomål över vissa beslut till **Högskolans överklagandenämnd** respektive **Högskolans avskiljandenämnd**, centrala överklagandenämnder gemensamma för alla universitet och högskolor, men också till **varje enskild högskolas disciplinnämnd**.

Självregleringsorgan har på delvis frivillig väg inrättats på stiftelsehögskolor och privata fackhögskolor, t.ex. Överklagandenämnden för högskolan i Jönköping, som också fungerar för flera av de privata fackhögskolorna, och överklagandenämnden hos Chalmers. Tillsyn utövas också i viss mån av **Justitieombudsmannen (JO)**, **Justitiekanslern (JK)**, **Riksrevisionen och Diskrimineringsombudsmannen, DO**. Statliga utbildningsinstitutioner är likaväl som privata underkastade tillsyn av **Arbetsmiljöverket**, **Datainspektionen** och ett antal andra tillsynsmyndigheter.

13. Rätt att klaga hos olika utbildningsanordnare

13.1 Behovet av överklagandeorgan inom folkhögskolan

Folkbildningsrådet är ingen tillsynsmyndighet, och skolornas beslut kan inte överklagas hos rådet. Det innebär att folkhögskolans deltagare har begränsade möjligheter att hävda sina rättigheter inom ramen för det offentliga regelsystemet. Det är svårt att juridiskt bevisa att något fel har begåtts när det inte finns någon offentlig norm eller ram. Studerande på folkhögskola är därför oftast hänvisade till en civilrättslig process om de inte är nöjda med de beslut som fattats av skolans rektor eller styrelse. Studerande på landstingsskolorna har något bättre rättsskydd, men inte mycket. Samma rättsliga behov av överklagandeorgan har åtgärdats på de privata fackhögskolorna som inrättat egna sådana, ibland med samma regelverk som de statliga högskolorna, ibland med egna lösningar.

Regeringen uppmärksammade att folkhögskolan saknar ett organ för överklagande och lade i Folkbildningspropositionen 2006 och i regeringens regleringsbrev 2006 ett uppdrag på Folkbildningsrådet att stärka deltagarnas rättsliga ställning, t.ex. genom en skiljenämnd. I Folkbildningsrådets båda utredningar i ärendet 2003 och 2007 beskrivs behovet av ett sådant organ, belagt genom de många frågor som kommer till Folkbildningsrådet och till Regeringskansliet i oklara ärenden eller tvister. Självregleringsorgan eller

privata skiljedomsinstitut är vanliga inom olika branscher i näringslivet som t.ex. advokatsamfundet, mäklarsamfundet, eller inom idrottsrörelsens alla olika grenar, för att reglera avtalsrättsliga tvister t.ex. mellan konsument och näringsidkare.

Tanken att skapa ett studeranderättsligt råd som fungerar både som rådgivande organ i frågor som gäller studerandeflytande och studeranderätt samt i vissa specificerade ärenden som överklagandenämnd svarar mot ett behov som framförts i båda Folkbildningsrådets tidigare utredningar och som också bejakats i den remissomgång som gjordes 2008. Som tidigare nämnts anser sig studieförbunden redan ha en rillräcklig studeranderätt som passar deras behov genom sitt kontrakt med ARN. RIO och SKL verkar nu för en överenskommelse med folkhögskolorna som ger deltagarna en rimlig rättsäkerhet ungefärligen i nivå med den som Komvux och Högskolan har. Intentionen i den nya Skollagen (för ungdomsskolan och komvux) att kommunala och fristående skolor i så stor utsträckning som möjligt ska ha en gemensam reglering, oavsett vem som är huvudman, är i grunden bra för rättsäkerheten. Det var också en ståndpunkt som framfördes i Folkbildningsrådets remissomgång 2008.

13.2 Skolinspektionen och Skolväsendets överklagandenämnd

Skolinspektionen utövar tillsyn över Ungdomsskolan, komvux och sfi. Skolväsendets överklagandenämnd tar emot klagomål i de ärenden som anges i Skollagen. De sex ledamöterna och två ersättarna utses av regeringen. Nämndens ordförande får på nämndens vägnar fatta beslut i ärenden som inte är principiellt viktiga. Övriga ärenden avgörs vid nämndens sammanträden. Ordföranden och ersättaren för ordföranden ska vara domare. Övriga ledamöter ska ha särskild sakkunskap om skolverksamheten. Nämndens beslut går inte att överklaga. 90 procent av ärendena handlar om mottagande av elever i gymnasieskolan och om mottagande i komvux. Frekvensen upphävida eller ändrade av skolhuvudmännens beslut i fråga om gymnasieskolan har varierat mellan 9 och 38 procent, i fråga om komvux mellan 3 och 15 procent.

13.3 Överklagandenämnden för högskolan

Överklagandenämnden är en myndighet som har till uppgift att pröva överklaganden inom universitetens och högskolornas område samt inom kvalificerad yrkesutbildning (KY-utbildning). Nämndens ärenden handläggs av personal vid Högskoleverkets juridiska avdelning men avgörs av nämnden efter föredragning av handläggarna. Vissa ärenden avgörs av ordföranden eller av 38 nämndens föredragande enligt delegation. År 2008 avgjorde Överklagandenämnden 3700 ärenden. Majoriteten av dessa ärenden avsåg antagning till högskoleutbildning. En annan stor grupp av ärenden avsåg anställning och befordran inom universitet och högskolor. Nämndens beslut kan inte överklagas. Leda-

möterna utses av regeringen, men där finns också studeranderepresentanter.

På Överklagandenämndens webbplats finns bland annat information om nämnden, vilka beslut som kan överklagas och hur man överklagar ett beslut. Webbplatsen innehåller även vägledande avgöranden som har beslutats av Överklagandenämnden och information om hur man kontaktar myndigheten. Beslut som kan överklagas är bl.a. behörighet för att bli antagen, avslag på begäran att få ut examens- eller utbildningsbevis och avslag angående anstånd med studierna. Beslut som strider mot diskrimineringsförbundet eller förbudet mot repressalier (Lagen om likabehandling) tas också upp i nämnden. Betyg kan inte överklagas.

13.4 Högskolans avskiljandenämnd

Högskolans avskiljandenämnd är en statlig förvaltningsmyndighet som sorterar under Utbildningsdepartementet. Den prövar frågor om avskiljande av studenter från högskoleutbildning och studerande från KY. Nämndens ordförande skall vara jurist och ha erfarenhet som domare. Nämndens beslut i avskiljande-frågor får överklagas till allmän förvaltningsdomstol. Beslutet kan också, om den som har avskilts begär det, omprövas efter två år. I Regeringsföreskrifter anges att avskiljande av studenter får ske endast om det föreligger missbruk, psykisk störning, eller brottslighet i kombination med fara för andras liv och egendom.

13.5 Högskolornas disciplinnämnder

Alla enskilda statliga högskolor har en disciplinnämnd. Deras beslut kan överklagas till allmänna förvaltningsdomstolar, dvs. länsrätten

och eventuellt vidare till kammarrätten och regeringsrätten om prövningstillstånd beviljas. Den har hand om frågor som fusk, störande uppträdande, samt om någon utsätter en annan student eller en arbetstagare vid högskolan för sådana trakasserier eller sexuella trakasserier som avses i 1 kap. 4 § diskrimineringslagen (2008:567). Disciplinära åtgärder får inte vidtas senare än två år efter det att förseelsen har begåtts.

Varning och avstängning

Disciplinnämnden ska bestå av rektor som ordförande, en ledamot som är domare, en företrädare för lärarna och två för studenterna. Rektor ska först utreda ärendet och ge studenten tillfälle att yttra sig över anmälningen. Rektor skall därefter, i förekommande fall efter samråd med den lagfarna ledamoten, avgöra om omständigheterna är sådana att ärendet skall 1. lämnas utan vidare åtgärd, 2. föranleda varning av rektor, eller 3.

hänskjutas till disciplinnämnden för prövning. Ett beslut av rektor om varning får av studenten underställas disciplinnämnden för prövning. Studenten skall underrättas om denna rättighet. Om ett ärende hänskjuts till disciplinnämnden, får rektor interimistiskt avstänga studenten från verksamheten vid högskolan längst under en månad till dess ärendet har prövats av disciplinnämnden. Centrala studiestödsnämnden ska underrättas omedelbart när ett beslut om avstängning har fattats.

Sekretess

Hos nämnden gäller sekretess i ärenden som överklagas, "för uppgift om enskilda personliga förhållanden om det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs. Sekretess gäller dock inte nämndens beslut i ett ärende" (7 kap. 36 § sekretesslagen).

14. Självregleringsorgan inom utbildning och olika branscher

14.1 De privata fackhögskolornas rättsskydd för studenter

Kända högskolor som drivs i privaträttslig form är Högskolan i Jönköping (9 706 studenter) och Chalmers tekniska högskola (8 810 studenter), de s.k. universitetsstiftelserna, Handelshögskolan i Stockholm (1 520 studenter) och Ersta Sköndal högskola (862 studenter). Uppgifterna kommer från Högskoleverkets statistik för höstterminen 2007. Övriga privata fackhögskolor med examensrätt är Beckmans designhögskola, Gammelkroppa, Skogsskola, Johannelunds teologiska högskola, Röda korsets högskola, Sophiahemmet högskola, Stockholms Musikpedagogiska Institut, Teologiska Högskolan, Stockholm Örebro teologiska högskola samt tolv olika psykoteraeutiska högskolor.

De brister som har konstaterats när offentlig-rättsliga uppgifter överlämnas till enskilda organ gäller främst den enskildes rättssäkerhet, dvs. begränsade möjligheter till överklagande, en ofullständig reglering av handläggningen och en bristande insyn i verksamheten. Flera frågor regleras på samma eller liknande sätt som i högskoleförordningen. Även om flera fristående högskolor låter sig ”inspireras” av högskoleförordningen finns det också andra lösningar. Det finns studentkårer vid flera enskilda utbildningsanordnare. En del är medlemmar hos Sveriges förenade studentkårer

(SFS), t.ex. Chalmers studentkår, Jönköpings studentkår, Ericastiftelsens studentkår, Sköndalsinstitutets studentkår och Sophia studentkår. Hos Chalmers tekniska högskola finns en studerandeombudsman, som är anställd av högskolan. Hos Handelshögskolan i Stockholm finns en inspektör för kåren för att föra kårens talan, som utnämns av kåren bland högskolans anställda. Det finns vidare en förtroenderådgi-vare för doktorsprogrammet.

14.2 Högskolan i Jönköping

Högskolan i Jönköping efterliknar regleringen i högskoleförordningen när det gäller offentlighetsprincipen, frågor om studentrepresentation och överklagandemöjligheterna. Instruktionen för disciplin- och avskiljandena-mnden och för överklagandenämnden är däremot exempel på egna regleringar. Det finns också något som kallas för ”studentbus-sen” – en årlig undersökning av studenternas uppfattningar bl.a. om sin möjlighet till infly-tande över utbildningens innehåll och upp-lägg, kränkande särbehandling, om rättighe-ter och skyldigheter man har som student och om fusk. Rapporten finns på högskolans webbplats. Högskolan i Jönköping har en egen överklagandenämnd som liknar den statliga högskolans och hanterar samma sorts ärenden. Nämnden har sex ledamöter, varav fyra är lärarerepresentanter och två studeran-derepresentanter. Ordföranden är advokat.

14.3 Chalmers tekniska högskola

Vid Chalmers tekniska högskola följer man i princip högskoleförordningen. De avvikelser man gör är medvetna. Till exempel kräver man att en tredjedel av studierna är utförda vid Chalmers tekniska högskola för att ge ut ett examensbevis. Chalmers tekniska högskolas disciplinnämnd handlägger numera, utöver disciplin- och avskiljandeärenden, även överklaganden av vissa beslut som gäller bl.a. behörighet, tillgodoräknande och examensbevis. Enligt arbetsordningen för grundutbildningen ska studenten vid allvarigare problem kunna vända sig till studerandeombudsmannen, som är anställd av Chalmers tekniska högskola.

14.4 Handelshögskolan i Stockholm

Handelshögskolan i Stockholm har en disciplinstadga, som reglerar vilka typer av ärenden som inte är tillåtna, samt en disciplinnämnd. I en studiehandbok regleras studenternas och högskolans skyldigheter och rättigheter. Studentkåren utnämner en av högskolans anställda som inspektör för att föra kårens talan mot högskolan när kåren behöver råd eller hjälp i vissa ärenden. Studenten skriver under en förbindelse i samband med antagningen, bl.a. att lojalt acceptera och följa de regler för utbildningen och examinationen som beslutas av högskolan. Högskolan har också en guide för nyantagna studenter (Studiekompassen) där det stryks under att Handelshögskolan är en privat högskola och skiljer sig något från de statliga lärosätena. Där ges också upplysning om de krav HHS har på studietakt.

14.5 Ersta Sköndals högskola AB

Ersta Sköndal högskola AB, Röda korsets högskola och Sophiahemmet högskola har inrättat en gemensam disciplinnämnd för sina studenter. Ersta Sköndal högskola har också inrättat ett jämställdhetsråd som handlägger diskrimineringsfrågor som gäller såväl personal som studenter. Beslut om behörighetsförklaring på grund av särskilda skäl fattas av rektorn. Jämställdhetsrådet, som är ett gemensamt organ för både de anställda och studenter, är också en egen lösning. Handlingar är inte offentliga men man lämnar ut de handlingar som behövs för sakkunniggranskning vid anställningar och de handlingar som myndigheter begär.

14.6 Olika branschnämnder utanför utbildningsområdet

Det finns en hel del branschnämnder som har egna etiska program, affärskoder o dyl. Kunderna kan göra reklamationer till branschens egen nämnd och medlemmarna i branschen har förbundit sig att följa nämndens beslut. Som exempel kan nämnas Mäklarsamfundets ansvarsnämnd, Advokatsamfundets ansvarsnämnd, SHR:s ansvarsnämnd. Kunden riktar ett klagomål mot en viss mäklare, advokat, hotell/restaurang osv. Respektive branschnämnd prövar då klagomålet och belyser händelsen utifrån sina etiska regler eller koder och eventuella muntliga eller skriftliga avtal som gjorts mellan kunden och säljaren.

Nämnden har en sammansättning som kan pröva frågan opartiskt, ofta ett antal jurister och några med sakkännedom som inte får vara jäviga. Beslutet i varje ärende är offentligt och publiceras på hemsidan. Branschnämnder förekommer också inom idrottens alla grenar, där de kallas disciplinnämnder och har en annan funktion. Där är det en per-

sons eller ett lags påstådda förseelse mot förbundets regler som ska bestraffas eller frias. Det gäller både anställda och aktiva idrottsutövare. Allt prövas mot de regler som finns

inom branschen, om det nu är fotboll, friidrott, ishockey, tennis osv. En nämnd består ofta av fem förtroendevalda och en ordförande som är jurist, plus en sekreterare som också är handläggare.

15. Skadestånd och ersättning för uppkommen skada

15.1 Folkhögskolestuderandes situation idag

Landstingsskolornas studerande kan vända sig till JK angående fel vid myndighetsutövning, JK: s beslut kan inte överklagas, men den enskilde som är missnöjd med JK: s beslut kan ansöka hos allmän domstol om stämning mot den enskilda utbildningsordnaren och därmed få sin sak prövad i den ordning som gäller för tvistemål. En studerande på rörelsefolkohögskola kan endast vända sig till en allmän domstol för att få sin sak prövad i en tvist. I tvistemål inom civilrätten ligger bevisbördan på den som framför ett påstående och beviskraven är att omständigheten ska vara styrkt. En förmodad skada är svår att styrka.

Det finns inte dokumenterat att problem med avtal och skadestånd skulle vara något stort problem inom folkhögskolan men naturligtvis är det bra att förbereda sig för alla eventualiteters skull. Vill man se förhållandet mellan en skola och dess studerande som ett avtal, ett kontrakt, finns en rad lagar för det. De lagar som gäller avtal och kontrakt är snåriga för en oinvigd och det är naturligtvis bäst om ordförande i Folkhögskolans studeranderättsliga råd är jurist. I annat fall bör rådet ha tillgång till juridisk expertis vid behov.

Avtalslagen och kontraktsrätten

Den grundläggande **avtalsrätten** i Sverige är reglerad genom *lagen (1 915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område*, ofta kallad avtalslagen eller *Avtal*. Avtalslagen är i huvudsak dispositiv, vilket innebär att parterna kan frångå avtalslagens regler som en del av rättshandlingen. Lagen behandlar bland annat ingåendet av avtal, rättshandlingar genom fullmakt samt rättshandlingars ogiltighet. **Kontraktsrätt** är det juridiska område som koncentrerar sig på rättsförhållandet mellan parterna i ett avtal. Typiska frågor inom kontraktsrätten är bland annat avtals bundenhet och tolkning av avtal.

15.2 Skadestånd inom utbildningen - anmälan till JK eller allmän domstol

Studenterna vid statliga högskolor har vissa möjligheter till skadestånd för bl.a. fel vid myndighetsutövning och felaktiga upplysningar eller råd. Högskolornas personal har också straffrättsligt ansvar för tjänstefel m.m. Anmälan sker till JK. Justitiekanslern har i likhet med Riksdagens ombudsmän (JO) tillsyn över myndigheter och deras tjänstemän. Tillsynen har till syfte att kontrollera att lagar och andra författningar efterlevs. Skadeståndsärendena hos Justitiekanslern avgörs på basis av det skriftliga materialet. Den som gör anspråk på ersättning måste kunna påvisa vilket fel som begåtts, att felet orsakat en

skada för honom eller henne samt styrka att skadan verkligen motiverar den ersättning som begärs. Av kommentaren till 3 kap. 2 § skadeståndslagen (1972:207) om statens skadeståndsansvar för fel vid myndighetsutövning framgår att ansvaret gäller även för fel vid myndighetsutövning som staten anförtrott enskild. Det innebär att även studenter vid enskilda utbildningsanordnare kan föra sina skadeståndsanspråk inom ramen för reglerna om statens frivilliga skadereglering enligt förordningen (1995:1301) om handläggning av skadeståndsanspråk mot staten. JK:s beslut i ett sådant ärende kan inte överklagas. Ovanstående gäller framför allt fackhögskolor med examensrätt. Om myndighetsutövningen inte är offentligt reglerad, blir en skadeståndstalan mycket osäker.

15.3 Allmänna reklamationsnämnden (ARN) om ekonomisk skada

Flera konsumentskyddande lagar slår fast när man kan få skadestånd och hur stor ersättning man har rätt till. Skadestånd kan man få när man skadas på något sätt och säljaren är ansvarig för skadan. Det finns tre typer av skador som kan ge rätt till skadestånd, nämligen ekonomisk skada, sakskada och personskada. Om man får kostnader eller förlorar inkomst på grund av ett fel på en vara, försenad leverans eller annat har man rätt till skadestånd. Man har rätt till ersättning för alla utgifter och förluster som kan kopplas till felet, och det oavsett om köpet har hävts eller om felet har åtgärdats av säljaren.

Något som man har lidit skada av måste ha inträffat. Skadan måste ha en direkt koppling till det fel som säljaren ansvarar för. Säljaren behöver normalt sett inte heller betala skadestånd om skadan beror på något utanför säljarens kontroll. Det vill säga något som

säljaren inte har någon som helst möjlighet att påverka. Man ska alltid vända sig till säljaren med krav på skadestånd och det är den som kräver skadestånd som har bevisbördan. Om man inte kommer överens kan man vända sig till Allmänna reklamationsnämnden, ARN, och be dem pröva ärendet. ARN:s beslut är inte tvingande men de flesta företag följer ARN:s rekommendationer. Om ARN tycker att man har rätt till skadestånd men säljaren ändå inte ersätter en kan man stämma företaget vid tingsrätt. Ett skadestånd ska vara lika stort som kostnaderna och förlusterna man har haft.

Folkbildningsförbundet har ett avtal sedan 1998 med Konsumentverket om cirkelverksamheten. Överenskommelsen definierar under vilka förhållanden en anmälan är bindande, och när ett avtal kan sägas upp. Där regleras också återtagande av anmälan före cirkelstart, avbrytande av cirkel, inställd cirkel samt uppskjuten cirkelstart eller ändrad tid för sammankomst. Vid reklamation hänvisas till Konsumenttjänstlagen om fel i tjänst. Om inte rättelse kan uppnås på frivillig väg kan tvisten prövas av ARN. Det sker sällan, i genomsnitt fem gånger per år. ARN hanterar inte frågor om kvalitet och innehåll och prövar endast skriftliga överenskommelser.

Det är viktigt för anordnaren att extra avgifter o dyl. visas tydligt i skriftlig information före kursen. När det gäller kostnader som uppstår när en kurs avbryts finns ett fall från Högsta Domstolen, NJA 2002:80. Där sägs att varken konsumenttjänstlagen eller konsumentköplagen formellt sett är tillämpliga när det gäller avtal om utbildning, men att de bör tillämpas analogt även för sådant. Det innebär att man kan se det som en rekommendation att utgå från dessa lagar. I Konsumenttjänstlagen stadgas att ersättning ska utgå om man som köpare av en tjänst orsakats ekonomiska förluster på grund av den som säljer

tjänsten, och kan bevisa det. Ersättningen kan bli lägre eller helt utebli om det är orimligt att begära att näringsidkaren betalar hela skadan eller om man själv har medverkat till den.

Regler för när en vara eller tjänst skall anses vara felaktig finns i konsumentköplagen och i konsumenttjänstlagen. I konsumentköplagen finns reglerna i lagens 16-21 §§, och i konsumenttjänstlagen i 9-15 §§. Huvudregeln är i båda lagarna att varan eller tjänsten skall stämma överens med vad konsumenten och näringsidkaren har avtalat. Köparen och säljaren har t.ex. vid köp av en vara frihet att själva komma överens om hur varan skall vara beskaffad. Den som vill köpa en vara av låg kvalitet till ett billigt pris kan alltså inte i efterhand hävda att varan är felaktig eftersom den hade låg kvalitet.

15.4 Skadeståndslag (1972:207) 3 kap. Ansvar för det allmänna

Enligt denna lag kan staten, kommunen och landstinget bli ersättningsskyldiga vid **1.** personskada, sakskada eller ren förmögenhetsskada, som vållas genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning i verksamhet för vars fullgörande staten eller kommunen svarar, och **2.** skada på grund av att någon annan kränks på sätt som anges i 2 kap. **3.** genom fel eller försummelse vid sådan myndighetsutövning. Lag (2001:732). Skadeståndets storlek motsvarar i princip den ekonomiska förlust som man kan bevisa att man har haft. Skadestånd med anledning av kränkning bestäms efter vad som är skäligt med hänsyn till handlingens art och varaktighet.

Folkbildningsrådet

**Box 380 74, 100 64 Stockholm
Tel: 08-412 48 00, fax 08-21 88 26
www.folkbildning.se
fbr@folkbildning.se**